

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi

Başvuru: 23 Eylül 2024
Revizyon Talebi: 26 Eylül 2024
Son Revizyon: 29 Kasım 2024
Kabul: 08 Aralık 2024
Online Yayın: 03 Ocak 2025

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Evsizler, İmamlar ve Caminin Dönüşümü: İstanbul Hz. Kaab Camii Örneği

Şevket Ercan Kızılay¹

Öz

Bu çalışmanın amacı, İstanbul'un Eyüpsultan ilçesi Ayvansaray Mahallesi'nde yer alan Hz. Kaab Camii'nde evsiz bireylere yönelik gerçekleştirilen sosyal hizmet çalışmalarını incelemek ve bu bağlamda inanç temelli bir kuruluş olarak caminin rehabilitasyon süreçlerindeki rolünü anlamaktır. 1'i cami imamı, 7'si araştırmanın yapıldığı sırada cami misafirhanesinde kalmakta olan evsiz birey, 4'ü İnsana Dokunma Merkezi'nde rehabilite olmuş eski evsiz birey, 1'i de mahalle sakininden oluşmak üzere toplamda 13 kişi ile yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat yapılmıştır. Hz. Kaab Camii bünyesinde kurulan İnsana Dokunma Merkezi'nin evsizlerin hem acil ihtiyaçlarının karşılanmasında hem de rehabilitasyonlarında önemli bir işlev üstlendiği görülmektedir. Hz. Kaab Camii'ndeki evsiz bireylere yönelik sosyal hizmet uygulamalarının İnsana Dokunma Merkezi olarak yeniden yapılandırılması, inanç temelli sosyal hizmet uygulamalarının modern gereksinimlere cevap verecek şekilde dönüşüm geçirdiğini göstermektedir. Özellikle madde bağımlısı evsiz bireylerin toplum hayatına yeniden kazandırılması noktasında, Hz. Kaab Camii'nde verilen barınma, gıda, temizlik, psikososyal destek ve mesleki rehabilitasyon hizmetlerinin bir sosyal hizmet uygulama örneği olarak dikkate alınması gerektiği sonucuna varılmıştır. İnsana Dokunma Merkezi'nde tamamen gönüllülük ve sivil inisiyatif esas alınarak, evsiz bireylerin sosyal dışlanma riskini azaltmayı hedefleyen kapsayıcı ve destekleyici bir rehabilitasyon programı uygulanmaktadır. Program, bireylerin temel insani ihtiyaçlarını karşılamının yanı sıra, sosyalleşme ve mesleki rehabilitasyonu yoluyla topluma yeniden entegrasyonlarını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, İnsana Dokunma Merkezi kuruluşundan bu yana 350 evsiz birey üzerinde rehabilitasyon programlarını başarıyla uygulamış ve bu bireylerin topluma yeniden entegrasyonu sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Evsizlik • İnanç temelli kuruluşlar • Cami • İmam • Sosyal politika

The Homeless, the Imams, and the Transformation of the Mosque: The Case of Istanbul Hz. Kaab Mosque

Abstract

The aim of this study was to examine the social service activities carried out for homeless individuals at Hz. Kaab Mosque in Ayvansaray Neighbourhood of Eyüpsultan district of Istanbul and to understand the role of the mosque as a faith-based organisation in rehabilitation processes in this context. Semi-structured in-depth interviews were conducted with a total of 13 people, including 1 mosque Imam, 7 homeless individuals who were staying in the mosque guesthouse at the time of the research, 4 former homeless individuals who were rehabilitated at the Human Touch Centre, and 1 neighbourhood resident. It is seen that the Human Touch Centre established within Hz. Kaab Mosque has an important function both in meeting the urgent needs of the homeless and in their rehabilitation. Restructuring of social service practises for homeless individuals in Hz. Kaab Mosque as the Human Touch Centre shows that faith-based social service practises have been transformed to respond to modern needs. It was concluded that the shelter, food, cleaning, psychosocial support and vocational rehabilitation services provided at Hz. Kaab Mosque should be considered as an example of social service practise, especially at the point of reintegrating substance-addicted homeless individuals into social life. At the Human Touch Centre, an inclusive and supportive rehabilitation programme that aims to reduce the risk of social exclusion of homeless individuals is implemented on the basis of volunteerism and civil initiative. In addition to meeting the basic humanitarian needs of individuals, the programme aims to ensure their reintegration into society through socialisation and vocational rehabilitation. In this context, since its establishment, the Human Touch Centre has successfully implemented rehabilitation programmes on 350 homeless individuals, and their reintegration into society has been ensured.

Keywords: Homelessness • Faith-based organisations • Mosque • Imams • Social policy

1 Sorumlu Yazar: Şevket Ercan Kızılay (Dr. Öğr. Üyesi) Düzce Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Düzce, Türkiye, Eposta: sevketercankizilay@duzce.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2750-2786

Atf: Kızılay, Ş. E. (2024). Evsizler, imamlar ve caminin dönüşümü: istanbul Hz. kaab camii örneği. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 44, 555-588. <https://doi.org/10.26650/SJ.2024.44.2.0697>

Extended Summary

In a historical mosque in the Ayvansaray neighbourhood, Eyüpsultan district of Istanbul, right at the foot of the historical walls of Istanbul, an important social policy practise for the homeless is being carried out by a mosque imam of the Diyanet. This qualitative research-based article seeks to understand and explain the basic dynamics of this mosque-based social policy practise. In the context of Turkey's social history and modernisation story, the use of a mosque, as an institution affiliated to the Diyanet, to improve the lives of disadvantaged individuals in the society and to support them is considered as a rather new and interesting issue.

The phenomenon of homelessness is an important public problem that has recently been on the rise worldwide. Many states are making important efforts to solve this problem. Today, especially according to the reports of the United Nations, there are approximately 150 million homeless people in the world. The accepted definition of homelessness not has a regular and stable place to stay. Therefore, the problem of shelter emerges as an important problem here. The provision of shelter to the homeless and the economic cost of this for the states has paved the way for states to share the burden of social policy work with non-governmental organisations. In this framework, faith-based organisations as an important civil society actor have recently gained significant visibility. Many faith-based organisations perform important social policy activities, especially for disadvantaged social segments. In this context, the presence of faith-based organisations in the field of social services has been especially important for the welfare of the society. These organisations, established through civil initiatives, play a vital role in alleviating the burden and cost of activities that governments will have to undertake for disadvantaged groups in society. The relationship between governments and faith-based organisations is developing rapidly. The countries where this relationship has developed the most are mostly developed countries. The USA and Western countries are leading the way. Many faith-based organisations (FBOs) are involved in responding to disasters, addressing the housing problems of the homeless, meeting their food needs and helping them recover from alcohol and drug addictions. Today, expecting these social policy activities only from the state reflects an outdated traditional mentality formation.

In this context, can we read these social assistance and policy practises initiated for homeless individuals in Hz. Kaab mosque with this theoretical background? Can we see this formation initiated by the imam of the mosque in Hz. Kaab mosque and defined as the Human Touch Centre as a Faith-Based Organisation? In the West, it is observed that churches, which are used as religious sanctuaries, are also very active in improving the living conditions of disadvantaged social segments. Many programmes for the homeless are implemented in these churches. However, in our country, such a reflex

has not developed in mosques, which have developed as a state institution. Mosques are located in the urban area only as places that are opened and closed from prayer to prayer. Therefore, the functions of mosques and churches differ from each other in many indicators.

In Islamic civilisation, on the other hand, mosques were not only places that were opened and closed for daily prayers. Mosques have been positioned as an important public space where all the problems of social life are discussed and debated. Mosques have been at the centre of community life. However, Turkey's modernisation experience has also affected mosques, and mosques have become quite dysfunctional in this process. However, mosques potentially play an important role to play in improving the lives of disadvantaged social segments.

In this context, mosques can be an important 'temporary shelter' for the homeless, for example. Considering that many of these mosques are located in neighbourhoods, a homeless person who takes shelter in a mosque can be taken care of by the people of the neighbourhood and a solidarity mechanism can be established with him/her. Therefore, it can be predicted that a social policy programme that can be developed through mosques will significantly lighten the burden of the state. We can state that this research, which aims to understand the work carried out for the homeless in the mosque of Hz. Kaab, is based on this theoretical background.

In this context, in-depth interviews were conducted with 13 people, including Hz's imam. Kaab mosque, 7 homeless people staying in the guesthouse of the mosque, 4 former homeless people who were sheltered in the mosque for a period and returned to social life as rehabilitated, and 1 resident of Ayvansaray neighbourhood where the mosque is located. In these interviews, the initial process of homelessness, their experiences of street life in Istanbul, and the process of coming to the mosque after being aware of Hz. Kaab mosque, the experience of sheltering in the mosque, the activities and practises carried out in this process and the basic principles behind these practises were tried to be discovered. The real names of all people were anonymised and code names were used.

According to the findings of the research, it was determined that homeless individuals became homeless due to domestic problems, economic problems, and physical/psychiatric problems. It was found that there is a distinct street life in Istanbul and they had difficulties; they could not feel comfortable in IBB's shelter centre in Esenyurt and they liked the conditions in Hz. Kaab mosque and turned to this place. At this point, there was no coercion or being brought here against their will by law enforcement officers. The homeless people contacted the Imam in various ways and asked for help, and these requests were met.

The imam of Hz. Kaab Mosque defined these activities carried out within the mosque as the Human Touch Centre. The main problem of the work of the Human Touch Centre is to re-incorporate the homeless into social life. Although there is no well-defined social service programme for this purpose, it has been determined that there are basic principles and characteristics.

The homeless were made to participate in all stages of the centre's functioning during their shelter. The homeless people sheltered at the Human Touch Centre at that time voluntarily carry out all the work. Everyone is involved in some part of the work. The Human Touch Centre works as a socialising environment; homeless people can chat with each other and go out during the day if they wish. As basic rules, they should not use substances during their shelter. They should never fight with another homeless person in the shelter. They should not say bad words. They should keep the guest house clean where the dormitories are located.

In the Human Touch Centre, although it is a mosque, 'questions asked by Allah' are not asked. It is a '24/7 emergency service' for the homeless. First, the basic needs of the homeless are met. They eat, sleep on a bed, drink tea, and watch a soccer match. After they recover, they find a job and start working. When they have recovered well, they can leave if they wish.

Philanthropic businessmen and other donations provide the financial support for the entire operation of the Human Touch Centre. ic businessmen and other donations provide the financial support for the entire operation of the Human Touch Centre. Various social service experts visit the centre, and various doctors form voluntary partnerships with the Imam for treating the health problems of the homeless. However, it is possible to say that all these are carried out with civil initiative and Imam's social capital plays an important role in this. Therefore, it has been observed that the imam of the mosque is at the centre and his personality and charisma constitute the main backbone of the Human Touch Centre. Although Imam defines the activities in Hz. Kaab mosque as the Human Touch Centre, according to the homeless people, it is '... Baba Tekke' [lodge]. They address the Imam as '... Baba [Father]'.

The 4 former homeless people who used to live in Hz's mosque. Kaab and left it after they recovered, said that if not for Imam, if not for his 'touch', maybe they would have disappeared. They still have great respect for the Imam. They call him and ask how he is doing. They even come to visit him at certain times. They continue their lives as volunteers in this work. Until today, there were 370 people who somehow fell into Hz. Kaab mosque, rehabilitated and re-included in the life of society. Records of all these people are kept.

When we evaluate these social policy activities initiated by the imam of Hz. Kaab mosque for homeless individuals in the context of faith-based organisation literature,

it is possible to say the following. It approaches the context of faith-based organisations by transforming the mosque, which is a state institution, with civil initiative. However, the programme it implements is not a religious programme. The programme it implements is a basic social service work. However, the place where these activities are carried out is a mosque. This is the first example. What is actually happening is the implementation of social policy in a mosque. Therefore, we can see the relevant discussion context as the mosque working as a faith-based organisation. In this case, it is quite interesting in terms of showing the transformation of the mosque in the context of Turkey.

Evsizler, İmamlar ve Caminin Dönüşümü: İstanbul Hz. Kaab Camii Örneği

Bu araştırmada İstanbul Ayvansaray semtinde surların hemen yanında yer alan Hz. Kaab Camii'ndeki evsiz bireylere yönelik sosyal hizmet çalışmaları, inanç temelli kuruluşlar literatürü bağlamında ele alınmaktadır. Evsizlere yönelik yapılan çalışmalarda inanç temelli kuruluşların rolü ve etkisi gittikçe artmaktadır. Başta ABD olmak üzere Batı ülkelerinde inanç temelli kuruluşların toplumsal refah adına önemli çalışmaları bulunmaktadır. Türkiye'de inanç temelli kuruluşlar üzerine yapılan araştırmalar sınırlıdır. Özellikle inanç temelli kuruluşların evsizler ile ilgili yaptığı faaliyetlere yönelik herhangi bir literatür ile karşılaşılmamıştır. Bu araştırma ile bu eksiklik kapatılmaya çalışılmaktadır. Türkiye'nin modernleşme tarihi boyunca bir devlet kurumu olarak şekillenen camilerin, Hz. Kaab Camii örneğinde olduğu gibi evsizlere yönelik sosyal hizmet çalışmalarıyla “inanç temelli kuruluş” işlevi kazanması, hem toplumsal bir dönüşümün göstergesi hem de önemli bir araştırma konusudur. Gürel (2023) ve Doğan (2018), evsiz bireylerin özellikle geceleri cami bahçelerini güvenli bir alan olarak tercih ettiklerin dair bulgular sunmaktadır. Ayrıca, Hasan Paşa Camii cemaatinin evsiz bireyler için bir aşevi kurduğunu ifade etmişlerdir. Doğan (2018), camii imamlarının evsiz bireylerle ilişkilerinin genellikle yüzeysel kaldığını tespit etmiştir. İstanbul Selime Hatun Camii İmamı Osman Gökrem Hoca'nın evsiz bireyler için bazı çalışmaları olduğu belirtilmekle birlikte, bu çalışmalarda rehabilitasyona yönelik bir uygulamanın bulunmadığı vurgulanmıştır. Akyıldız (2020), evsizlere yönelik din temelli hizmet kurumlarının yeterince gelişmediğini dile getirmiş, Aynacı (2024) ise evsiz bireylerin camileri sığınak olarak tercih ettiklerini belirtmiştir. Bu çalışmalar, camilerin evsizler için bir barınma veya yardım mekânı olarak kullanılabileceğini ortaya koysa da, camilerin inanç temelli bir kuruluş (faith-based organizations) olarak sosyal hizmet işlevi görmesine dair herhangi bir tespit içermemektedir. Hz. Kaab Camii'ndeki uygulama, bu açıdan literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Bu nokta ise bu araştırmanın özgünlüğünü oluşturmaktadır. Hz. Kaab Camii'ndeki evsizlere yönelik “İnsana Dokunma Merkezi” çatısı altında yürütülen özellikle “rehabilitasyon” çalışmaları ve merkezin işleyiş mekanizması bir caminin inanç temelli bir kuruluşa dönüştüğünü göstermektedir.

Literatür Değerlendirmesi

İnanç temelli kuruluşların ürettiği hizmetler bütün dünyada evsizlere yönelik sosyal hizmet çalışmaları içinde ve evsizlerin rehabilitasyonunda önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye örneğinde ise bu bağlamda camilerde evsizler için üretilen hizmetler öne çıkmaktadır. Bu hizmetlerin evsizlerin rehabilitasyonunda oynadığı rolü anlamayı amaçlayan bu araştırma kapsamında, araştırmanın odağına uygun olarak, mevcut araştırmalar içinde evsizlerle (1) ibadethanelerin, (2) inanç temelli kuruluşların ve (3) dindarlığın kesişiminde yer alan literatür incelenip değerlendirilmiştir.

İbadethaneler ve Evsizler

Evsiz bireylerin çoğu, alkolizm, fiziksel engeller, kötü sağlık gibi kronik sorunlarla ve suç geçmişleriyle birlikte ekonomik yoksunluk içinde yaşamaktadır (Rossi vd., 1987; Shlay & Rossi, 1992; Gürel, 2024). Sokak hayatında karşılaştıkları temel zorluklardan biri barınma problemidir. Barınma imkânı bulamayan bu bireyler, özellikle geceleri güvenlik tehditleri, soğuk hava koşulları ve sağlık problemleriyle karşılaşmaktadır (Gürel, 2023). Hayatta kalabilmek için çeşitli hayatta kalma stratejileri (survival strategies) geliştirerek sığınacak bir yer aramaktadırlar. Bu yerlerden biri de ibadethanelerdir ve özellikle kiliseler, evsiz bireyler tarafından sıkça barınak olarak kullanılmaktadır (Anderson, 1967). Kiliselerde, evsiz bireylerin “insani dönüşüm”ünü sağlamak için “etkileşim kurma”, “sohbet etme” ve “birlikte yemek yeme” gibi sosyal faaliyetler düzenlenmektedir (Duce, 2013). Güney Afrika’nın Johannesburg kentinde bir kilisede faaliyet gösteren Trinity Sağlık Hizmetleri (TSH), evsizlere yönelik “kilise merkezli sağlık hizmetleri” sunmaktadır. Odak grup görüşmeleri sonucunda, bu hizmetlere dair üç ana tema belirlenmiştir: (1) Evsizliğin sağlık üzerinde olumsuz etkileri; (2) yaygın sağlık ihtiyaçları (örneğin, tüberküloz, grip, cinsel yolla bulaşan hastalıklar ve diş enfeksiyonları); (3) TSH’nin, damgalanma ve ayrımcılıktan uzak bir yaklaşımla şefkat ve merhamet temelinde sağlık hizmetleri sunması (Johnston vd., 2020). Bu kapsamda TSH’nin, evsiz bireylerin ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir rol oynadığı görülmüştür.

Yerel kiliselerde, belediyelerin desteğiyle evsiz bireyler için geçici geceleme olanakları sağlanmaktadır (Lawrence & Dover, 2015). Bunun yanı sıra, kiliselerde evsiz bireyler için yemek organizasyonları düzenlenmektedir. Detroit, Michigan’da yapılan bir araştırma, evsiz bireylerin yemek ihtiyaçlarını karşılamada yalnızca doyurucu değil, aynı zamanda sağlıklı ve diyet koşullarına uygun yemeklerin önemini ortaya koymuştur (Scouten vd., 2016). Dallas’taki Stewpot, 30 yılı aşkın süredir evsizlere hizmet veren bir inanç temelli kuruluştur. İlk olarak First Presbyterian Kilisesi tarafından konserve ürün dağıtımıyla başlayan girişim, sonrasında mutfakta hazırlanan yemeklerin kardeşlik salonunda servis edilmesiyle genişlemiştir. Bu organizasyon, her gün 100’den fazla evsize hizmet vermektedir (Adkins, 2010). Brüksel’de yasal statüye sahip olmayan Afgan sığınmacılar için bir kilise, sığınma alanı olarak kullanılmaktadır. Bu bireyler, kiliseyi yaşam alanı haline getirerek “ev” olarak tanımlamıştır (Damery, 2018). Benzer şekilde, Roma’da Katolik rahibeler tarafından işletilen bir evsiz barınağı, kadınlar tarafından bir “yuva” olarak görülmektedir (Hill, 1991). Ayrıca, kiliseler evsizlerin barınma sorununa kalıcı çözümler sunmak amacıyla konut projeleri geliştirmektedir. Güney Afrika’daki Metodist Kilisesi, evsiz aileler için boş araziler tahsis ederek kırsal alanlarda geçim kaynaklarını desteklemeyi hedefleyen projeler yürütmektedir (Bolnick & Rensburg, 2005).

Kiliseler, sokakta yaşayan evsizleri destekleme ve bu sorunu önlemeye yönelik çalışmalarda önemli bir rol oynamaktadır. Bu kapsamda, evsizliğin teolojik bir

çerçevede ele alınması ve bu bireylerin durumunun daha iyi anlaşılması gerekmektedir. Gustafson'un ahlaki angajman çerçevesi, Güney Afrika Metodist Kilisesi'nin evsizlere yönelik sorunlara etkili çözümler geliştirmesi için önerilmektedir. Bu yaklaşım, kiliselerin sosyal sorumluluklarını yerine getirerek evsizlere yönelik sorunlarla daha etkin bir şekilde mücadele etmelerini sağlamayı amaçlamaktadır (Tenai & Mbewu, 2020). Öte yandan, Protestan din adamlarının geçmişte evsizlere yaklaşımı olumsuz olmuştur. «Evsiz serseri» terimi, 20. yüzyılın ilk yarısında sokakta yaşayan ve ölen bireyler için kullanılmıştır. Sokakta ölen bu kişilerin cenaze törenlerinde çeşitli zorluklarla karşılaşmış, bu durum kent yaşamının anonimliği ve ahlaki sorunlarına bir eleştiri olarak değerlendirilmiştir. Evsizlerin toplumdaki izole edilmişliği ve terk edilmişliği, diğer bireyler için uyarıcı bir durum olarak yorumlanmıştır (Bregman, 2021). Kilisenin evsiz bireylere destek sağlama konusundaki rolüne ilişkin yapılan çalışmalar, papazlar ve cemaat üyelerinin aktif katılımının önemini ortaya koymaktadır. Özellikle kilisenin, evsiz bireylerle iş birliği yaparak onların kişisel dönüşümünü destekleyen bir mekân işlevi görmesi gerektiği dile getirilmektedir (Moxley vd., 2010). Brezilya'da yürütülen Sokak Pastoralleri programı, Sokak Nüfusu Ulusal Hareketi'nin oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Program, evsiz bireyler, hareket liderleri ve din görevlileriyle yapılan 42 görüşme üzerinden incelenmiş ve bu programın evsizlerin sosyal hareketlere katılımını teşvik eden kritik bir araç olduğu tespit edilmiştir (Cousineau, 2020).

İnanç Temelli Kuruluşlar ve Evsizler

İnanç temelli kuruluşların sosyal hizmet alanında faaliyet göstermesi, toplumsal refah için önemli bir gelişmedir. ABD'de evsizlerin %60'ına bu kuruluşlar tarafından hizmet sunulmaktadır (Piedmont vd., 2021). Bu organizasyonlar, devletlerin dezavantajlı gruplara yönelik hizmet yükünü ve maliyetini hafifletmektedir. 1996'dan sonra hükümetlerle bu kuruluşlar arasındaki ilişkiler gelişmiş, özellikle 2003 yılında literatürde yoğun bir şekilde ele alınmıştır. Ancak, 2008'den sonra yayınlarda bir azalma gözlemlenmiştir (Bielefeld & Cleveland, 2013).

Amerika Birleşik Devletleri'nde inanç temelli kuruluşlar, geniş kitlelere sağlık hizmeti sunmakta ve bu süreçte din adamlarının önemli müdahaleleri dikkat çekmektedir (Bopp vd., 2013). Benzer şekilde, Avrupa'da Fransa, Almanya, İsveç ve Birleşik Krallık'taki inanç temelli kuruluşların tarihsel ve kurumsal analizleri, bu kuruluşların sosyal refah alanındaki rollerini ve işlevlerini ortaya koymaktadır (Göçmen, 2013).

Brezilya'da yapılan bir araştırma, uyuşturucu ve alkol kullanıcılarına hizmet veren inanç temelli kuruluşların, devlet kurumlarıyla iş birliği içinde kamu hizmetlerini güçlendirdiğini göstermiştir (Lotta vd., 2023). Endonezya'da ise bu kuruluşlar, afet yardımı ve yoksullukla mücadelede etkili bir güvenlik ağı oluştururken, hükümet tarafından bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu durum, finansal baskılarla kuruluşların

işleyişini olumsuz etkilemektedir (Sakai, 2012). Los Angeles County’de inanç temelli kuruluşlarla yapılan iş birliği kapsamında yürütülen sağlık eğitimi ve çevresel değişim projeleri, toplum sağlığının iyileştirilmesine katkı sağlamış ve bu kuruluşların sağlık departmanlarıyla etkili bir ortaklık geliştirebileceğini göstermiştir (Robles vd., 2019).

İnanç temelli kuruluşlar (İTK’lar), sosyal yardım ve hizmet çalışmalarında önemli bir rol üstlenmiştir. Dokuz ülkede sosyal hizmet eğitimcileri ile yapılan bir araştırmada, İTK’larla ilgili gelişmelerin sosyal hizmet müfredatına eklenmesine yönelik görüşlerin ülkeler arasında farklılık gösterdiği belirtilmiştir (Pandya, 2016). Önümüzdeki yıllarda, sosyal hizmet çalışmalarında İTK’ların rollerinin daha da artacağı öngörülmektedir. Bu kapsamda, İTK’ların yoksullara yönelik program oluşturma kapasiteleri araştırılmıştır. Örneğin, Indiana’da 285 kiliseyi kapsayan bir araştırma, ırk faktörünün İTK’ların sunduğu sosyal hizmetlerde önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Araştırma, Afro-Amerikan kuruluşların ekonomik destekler, istihdam olanakları sağlama, iş eğitimi ve kredi desteği gibi faaliyetler sunma olasılığının, Beyaz kuruluşlara göre daha yüksek olduğunu göstermiştir (Littlefield, 2009).

Birleşik Krallık’ta, evsizlere hizmet sunumunda İTK’ların rolü incelenmiştir. Araştırmada, inanç temelli hizmetlerde inancın nasıl ifade edildiği ve sahada nasıl deneyimlendiği ele alınmıştır. Buna göre evsiz bireyler, dini ve seküler projeler arasındaki farkları ayırt etmekte zorlanmıştır. Araştırma, inanç temelli ve seküler hizmetler arasındaki farkların abartılmaması gerektiğini, birçok hizmet sağlayıcının manevi desteğin önemini kabul ettiğini vurgulamaktadır (Johnsen, 2014). Torino’da, Katolik merkezli hizmetler kapsamında inanç temelli kuruluşların evsizlikle mücadele ve bakım uygulamaları incelenmiştir. Bu kuruluşların, “duygusal atmosferler” yaratarak alıcılar üzerinde derin duygusal ve ilişkisel etkiler bıraktığı ve standartlaştırılmış hizmetler sunduğu belirtilmiştir (Lancione, 2014). İnanç temelli bir kurtarma misyonuna katılan 121 erkek üzerinde yapılan bir çalışmada, tedavinin ilk 7 günü ve 3 ay sonra yapılan anketler ile dini katılımı artış ve dini krizde azalma gözlemlenmiştir. Bu bulgu, dini ve manevi danışmanlığın evsiz bireylerin yaşamlarını iyileştirmede önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Piedmont vd., 2021).

Evsizlik yaşayan 14 yetişkinle yapılan nitel görüşmeler, dinin alkol ve uyuşturucu bağımlılığından kurtulmada etkili olduğunu ortaya koymuştur. Din, evsiz bireylerin madde bağımlılığıyla mücadele etmelerine ve evsizlikten kaynaklanan kayıpları aşmalarına yardımcı olmuştur (Lovett & Weisz, 2020). Literatür incelemeleri, inanç temelli kuruluşlar tarafından yürütülen sağlık programlarının çoğunlukla birincil önleme, sağlığın korunması, kardiyovasküler hastalıklar ve kanser gibi konulara odaklandığını göstermektedir. Bu programların sağlık üzerindeki olumlu etkileri vurgulanmıştır (DeHaven vd., 2004). Los Angeles, Mumbai ve Nairobi’de evsiz gençlere yönelik inanç temelli programlarda inanç unsurlarının şehirler arasında nasıl

farklılaştığı araştırılmış ve genel anlamda benzerlikler bulunduğu belirtilmiştir (Ferguson vd., 2006). Ayrıca, iki İngiliz şehrinde yapılan bir etnografik araştırma, Sih ve Müslüman sokak mutfaklarında dinle ilgili hikâyelerden doğan etik uygulamaların “etik vatandaşlık” kavramını güçlendirdiğini ve bu durumun evsizler için anlamlı bir katkı sunduğunu tespit etmiştir (Zavos, 2019).

İnanç temelli kuruluşlar sadece Hristiyan yapıları değil, İslami yapıları da içermektedir. Gorontalo şehrinde yapılan bir araştırmada, ulusal zekât kurumunun yoksulların refahını artırmada çeşitli programlar aracılığıyla etkili olduğu belirlenmiştir (Ladiku vd., 2021). İsveç’te İbn Rüşd Derneği, devlet destekli yetişkin eğitiminde önemli bir rol üstlenmekte ve Müslüman toplumun sorunlarını çözmeye yönelik bir sivil toplum kuruluşu olarak faaliyet göstermektedir (Harding, 2013). Endonezya’da iki İslami İnanç Temelli Kuruluş üzerine yapılan nitel bir araştırma, bu kuruluşların COVID-19 pandemisi sürecinde sağlık eğitimi, psikolojik danışmanlık, pandemi yönetimi, ekonomik etkilerin azaltılması ve aşılama çalışmalarına destek sağladığını ortaya koymuştur. Bu kuruluşların geniş bir üye kitlesi ve güçlü finansal kaynakları bulunmasına rağmen organizasyon yapılarında sorunlar olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak, İslami İTK’ların toplumu yönlendirmede ve afetlerin etkilerini azaltmada olumlu bir rol oynadığı ifade edilmiştir (Rachmawati vd., 2022).

Birleşik Krallık’taki Müslüman inanç temelli yardım kuruluşları, Batı’daki yardım kuruluşlarından farklı bir işleyişe sahiptir. Islamic Relief Worldwide ve Muslim Hand örnekleri, bu kuruluşların özellikle Müslüman nüfusun yoğun olduğu bölgelerde etkili olduğunu göstermektedir (Cordier, 2009). Filistin’deki İslami Hareket üzerine yapılan bir çalışmada, Kafr Qassim kasabasındaki sosyal hizmetlerin gelişimini etkileyen faktörler araştırılmıştır. Araştırmada, hükümetin hizmet sağlayamaması, dini ideolojinin etkisi ve siyasi desteğin mobilizasyonunun, bu kuruluşların oluşum ve işleyişinde belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Eseed, 2019)

Evsizlik ve Dindarlık

Evsizlikle mücadelede dindarlık ve manevi inançların etkisi önemli bir tartışma konusudur. Literatürde, Polonyalı evsiz bireylerin manevi inançlara ve ilahi varlık kavramına yönelik olumlu algılar geliştirdiği ve bu inançların pozitif bir anlam ile moral desteği sunduğu tespit edilmiştir (Niemyjska vd., 2018). Benzer şekilde, Evanjelik Hristiyan bir evsizler barınağında yapılan araştırmada, dini eğitim programlarının düşük benlik saygısı, depresyon ve bağımlılık gibi sorunları aşmada etkili olduğu belirlenmiştir. Bu programların evsiz bireylerin güçlenmesi üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır (Jindra & Jindra, 2021). Sao Paulo’da 456 evsiz birey üzerinde yapılan bir çalışmada, daha yüksek dindarlık düzeyi ile düşük intihar düşüncesi arasında anlamlı bir ilişki olduğu gösterilmiştir (Vitorino vd., 2021). Ancak Kuzeybatı Arkansas’ta yapılan bir başka araştırma, dindarlık ve maneviyatın

depresyon ve kaygı bozukluğu belirtileri üzerinde belirgin bir etkisi olmadığını ortaya koymuştur (Fitzpatrick, 2018).

Evsizlere yönelik dini programların, dini yönelimli bireylerde daha olumlu etkiler sağladığı belirtilmiştir. Dini katılımın yüksek olması, barınma, ruh sağlığı, madde bağımlılığı ve yaşam kalitesinde iyileşmelerle ilişkilendirilmiştir (Tsai vd., 2011). Ayrıca, yaşlı Afro-Amerikan evsiz kadınlarla yapılan bir çalışmada, inanç ve maneviyatın stresle başa çıkmayı kolaylaştırdığı ve yaşam alanlarını anlamlandırmada önemli bir rol oynadığı bulunmuştur (Washington vd., 2008). 11 bölgeden 582 evsiz bireyin bir yıllık takip sürecini inceleyen bir araştırma, dindarlık düzeyinin artmasının gönüllü çalışmalara ve toplumsal etkinliklere daha fazla katılımı bağlantılı olduğunu ortaya koymuştur. Bu bireyler aynı zamanda daha yüksek bir yaşam kalitesi bildirmiştir. Dini inançların, evsiz bireyler arasında iyileşmeyi destekleyen önemli bir faktör olduğu sonucuna varılmıştır (Tsai & Rosenheck, 2011).

Evsizlere yönelik barınma merkezlerinde uygulanan rehabilitasyon programlarında dinin bir yöntem olarak kullanıldığı görülmektedir. Literatürde, manevi uygulamaların evsizlik sonrası toplumla bütünleşme üzerindeki rolünü inceleyen bir araştırma, destekleyici konutlara taşınan bireylerin travma, ayrımcılık ve damgalanmanın etkilerini uzun vadede yaşamaya devam ettiğini ortaya koymuştur (Marr & Silva, 2022). Buna rağmen, evsizlerin %60'ına inanç temelli kuruluşlar tarafından hizmet verilmekte, ancak dindarlık ve maneviyatın tedavi politikalarına yeterince entegre edilmediği ifade edilmektedir. Bir çalışmada, inanç temelli bir kurtarma programına katılan 121 erkek üzerinde yapılan değerlendirmede, dini katılımı artış ve dini krizde azalma kaydedilmiştir. Bu bulgu, dini ve manevi danışmanlığın evsiz bireylerin hayatlarını iyileştirmede önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Piedmont vd., 2021). Ayrıca, yatılı tedavi gören kokain kullanan evsiz anneler arasında inanç temelli bir tedavi programı olan Bridges, siyahi kilise topluluklarını kullanarak uygulanmıştır. Üç ve altı ay sonra yapılan değerlendirmelerde, Bridges programının standart tedavilere göre daha başarılı olduğu belirlenmiştir (Stahler vd., 2007).

Yöntem

Bu çalışmada amaç evsizlerin camide geçirdiği barınma deneyimini onların anlatılarından hareketle anlamaktır. Bu sebeple nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Bu desen, evsizlerin camide geçirdiği barınma deneyimini kendi anlatılarından yola çıkarak derinlemesine anlamayı amaçladığı için tercih edilmiştir. Durum çalışması, bir olguyu bağlam içinde ayrıntılı ve bütüncül bir şekilde incelemeyi mümkün kıldığı için bu çalışmaya uygun bir yaklaşım sunmaktadır (Yin, 2018)

Araştırma Grubu

Araştırmanın katılımcıları, 2024 Ağustos ayında Hz. Kaab Camii misafirhanesinde kalan 7 evsiz, rehabilite edilerek toplum hayatına dönmüş 4 eski evsiz, 1 mahalle sakini ve cami imamından oluşmaktadır (bkz. Tablo 1). Evsizler dışındaki katılımcılarla yapılan görüşmeler, araştırmanın bağlamını daha iyi anlamak, caminin sosyal hizmet rolünü geniş bir perspektiften değerlendirmek ve toplumsal etkileşimlerin evsiz bireylerin deneyimlerine nasıl yansıdığını incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Mahalle sakini, caminin çevresiyle olan ilişkisini ve yerel toplumun bu hizmetlere bakış açısını ortaya koymak için seçilmiş, cami imamı ise hizmetlerin organizasyonu ve caminin inanç temelli bir kuruluş olarak işlevi hakkında bilgi sunmak üzere çalışmaya dahil edilmiştir. Misafirhanede kalan toplam 10 evsiz bireyden 7'si, araştırmaya katılmayı kabul etmiştir. Görüşmeler, misafirhanenin bahçesinde yüz yüze gerçekleştirilmiş ve ortalama 45 dakika sürmüştür. Katılımcıların mahremiyetlerini korumak ve kamuoyuna tanınmalarını engellemek amacıyla, gerçek isimleri gizlenmiş ve araştırmada kod isimler kullanılarak yer almışlardır. Örneklem türü ise aykırı durum örneklemesidir. Çünkü burada caminin evsizler için barınma mekânı olarak kullanılması ve buna yönelik çeşitli hizmet programlarının uygulanması camilerde sıklıkla gördüğümüz bir uygulama değildir. Aşırı veya aykırı durumlar, Hz. Kaab Camii'nde evsizlere yapılan hizmet programları gibi, normal durumlara göre (camilerin sadece ibadethane olarak kullanımı) daha zengin veri ortaya koyabilir ve araştırma problemini (evsizlere camilerde hizmet programlarının uygulanması) derinlemesine ve çok boyutlu bir biçimde anlamamıza zemin hazırlayabilmektedir.

Tablo 1. Katılımcı Listesi ve Sosyo-Demografik Özellikleri						
Kod	Kategori	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Medeni Durum	Evsiz Kalma Süresi
Hoca	Cami İmamı	59	Erkek	Lise	Evli	-
Cemil	Mahalle Sakini	44	Erkek	Lise	Evli	-
Engin	Evsiz	50	Erkek	Lise	Boşanmış	8 yıl
Kemal	Evsiz	59	Erkek	Lise (üniversite terk)	Boşanmış	5 yıl
Mahmut	Evsiz	39	Erkek	Üniversite	Bekar	3 ay
Serdar	Evsiz	49	Erkek	İlkokul	Evli (ayrı yaşıyor)	4 yıl
Şevki	Evsiz	42	Erkek	Lise	Bekar	5 yıl
Yusuf	Evsiz	58	Erkek	İlkokul	Bekar	21 yıl
Ziya	Evsiz	78	Erkek	Lise	Evli	1 yıl
Murat	Eski Evsiz	25	Erkek	Lise	Bekar	2 yıl
Mustafa	Eski Evsiz	32	Erkek	Lise	Evli	4 yıl
Namık	Eski Evsiz	28	Erkek	Lise	Bekar	4 yıl
Remzi	Eski Evsiz	27	Erkek	Lise	Bekar	8 ay

Veri Toplama ve Veri Analizi

Araştırma sürecinde veri toplama stratejisi olarak derinlemesine mülakat tekniği uygulanmıştır. Literatür değerlendirmesinden hareketle oluşturulan ve 12 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış mülakat formu katılımcılara uygulanmıştır. Mülakat öncesinde, katılımcılara araştırmanın amacı, hedefleri ve içeriği detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Katılımcıların mülakat sürecine gönüllülük esasına dayalı olarak katılmaları sağlanmış, mülakat yapmayı kabul etmeyen bireylerle görüşme gerçekleştirilmemiştir.

Görüşmeler sonucunda toplamda 455 dakikalık ses kaydı alınmış ve bu kayıtlar deşifre edilerek 120 sayfalık bir doküman elde edilmiştir. Araştırmanın ham verilerini oluşturan bu doküman, araştırma sorusundan hareketle belirlenen “analitik mercekle” (Saldaña, 2009) doğrultusunda tematik olarak sınıflandırılmıştır. Sonuç olarak, üç temel tema belirlenmiştir: “Hz. Kaab Camii’ne Gelme Süreci”, “İnsana Dokunma Merkezi: Kurallar ve Koşullar” ve “Rehabilitasyonda Benimsenen Uygulamalar ve İlkeler” (Tablo 2). Bu temalar, bulgular kısmında, katılımcı ifadelerinden hareketle betimsel analize tabi tutulmuş ve tematik olarak yorumlanmıştır.

Tablo 2. Tema Listesi	
Tema	Frekans
Hız. Kaab Camii’ne Gelme Süreci	14
İnsana Dokunma Merkezi: Kurallar ve Koşullar	39
Rehabilitasyonda Benimsenen Uygulamalar ve İlkeler	99

Bulgular

Araştırma sonucunda elde edilen veriler, birkaç başlık altında öbeklenmektedir. Cami imamının evsizlere hitap eden belli hizmetler üretmeye başlama sürecinin yanı sıra evsizlerin böyle bir hizmetin varlığından haberdar olma ve camiye gelme süreçleri bu odaklardan ikisidir. Evsizlerin, çeşitli aktörlerin yönlendirmeleriyle geldikleri “İnsana Dokunma Merkezi”nde karşılaştıkları koşullar ve kurallar da üçüncü odağı teşkil etmektedir. Sonuncu öbeklenme ise evsizlerin rehabilitasyonuna yönelik olarak üretilen uygulamalar ve bu rehabilitasyon uygulaması sırasında takip edilen ilkeler etrafında gerçekleşmiştir.

Hız. Kaab Camii’nde Evsizlere Yönelik Hizmetlerin Başlama Süreci

Hoca, Alibeyköy’de cami cemaatinin ve mütebedeyyin insanların çoğunlukta olduğu bir mahalle camisinden, İstanbul surlarının dibindeki Ayvansaray Mahallesi’nde bulunan Hız. Kaab Camii’ne tayin olmuştur. Tayininden kısa bir süre sonra, yatsı namazından sonra surların dibindeki madde bağımlısı gençlerin önünü kesip para istemesiyle, bu sürecin başlangıcının fitili ateşlenmiştir. Hoca bu olumsuz gelişmeyi

hemen eşiyle istişare etmiş ve çorba yapma fikri bu şekilde gelişmiştir. Çorba yapıp bunlar etraftaki madde bağımlısı gençlere dağıtılınca bu ön kesmeler bir anda kesilmiş, bununla da kalmayıp bu gençler ile Hoca arasında yoğun bir iletişim süreci başlamıştır. Hoca bu süreci şu şekilde anlatmıştır:

“Camiden çıkıp eve giderken bu gençler önümü kestiler ve para istemeye başladılar... Yatsı namazını kıldırıdıkdan sonra birkaç kere çocuklar önümü kestiler. Tabii, senin imam olduğunu bilmiyorlar, sadece para istiyorlar; ‘Çorba içeceğiz, karnımız aç.’ diyorlar. Ben de birkaç kere para verdim ama sonra baktım ki bu işin sonu böyle gitmeyecek. Peygamber Efendimiz buyuruyor: ‘Bir yere giderken istişare edin, biriniz lider olsun.’ Yani onun liderliğinde hareket edin. Ben de ailemle görüştüm, ‘Çocuklara bir çorba yapalım, bu dezavantajlı gençlerden kurtuluruz.’ dedim. Amacım bu insanlardan kurtulmak, rahatlamak, camide daha özgür olabilmektir; böylece kimse dedikodu yapmaz, rahat ederim diye düşündüm.” (Hoca)

Evsizlerin Hz. Kaab Camii’ne Geliş Süreci

Hz. Kaab Camii’ne gelenler, camide evsizlere yönelik olarak verilen hizmetlerden temelde üç yolla haberdar olmaktadır. Bir başka deyişle üç farklı aktörün evsizleri camiye yönlendirmesiyle evsizlerin yolu İnsana Dokunma Merkezi’yle kesişmektedir.

Arkadaş Yönlendirmesi ile Gelenler

Evsizler sokakta olumsuz koşullar ile uğraşırken ve hayatta kalmaya çalışırken çeşitli vesileler ile Hz. Kaab Camii’nde evsizlere yönelik yapılan faaliyetlerden haberdar olmuşlardır. Kimisini Belediye yetkilileri, kimileri doğrudan kendileri, kimileri de hastane yetkilileri tarafından camiye yönlendirilmişlerdir. Remzi Esenyurt’taki Kırış barınma merkezinde uyuşturucu bağımlısı bir arkadaşının yönlendirmesi ile Hz. Kaab Camii’ne gelmiştir. Müptezel olan bir arkadaşını yönlendirmiştir:

“Burayı, işte o dediğim Esenyurt’ta Zabıta Müdürlüğü beni aldı götürdü oraya. Orada kaldım. Orada işte o arkadaş bana dedi, sen yapamazsın, edemezsin. Ayvansaray’da böyle bir yer var.” (Remzi)

Ziya, Çanakkale’de ikamet eden bir Kıbrıs gazisidir. Sağlık sorunları nedeniyle İstanbul Çapa’da sağlık hizmetlerinden yararlanmak üzere şehre gelmiştir. Ancak, akşam saatlerinde kalacak yer bulamaması üzerine Beşiktaş’ta bir polis merkezine başvurmuştur. Polis ekipleri, durumu Sosyal Hizmetler birimine bildirmiş, ancak Sosyal Hizmetler kendisine evsizlere yönelik standart prosedürleri uygulamış ve belediyeye ait bir barınma merkezine yönlendirmiştir. Barınma merkezindeki koşulların uygun olmadığını düşünen Ziya, bu durum karşısında kimliğini açıklamış ve ardından otel konaklaması sağlanmıştır. Ancak, üç gün sonra kendisinin aylık bir gelire sahip olduğu gerekçesiyle otel işletmesi tarafından konaklaması sonlandırılmıştır. Bu süreçte, bir camide namaz kıldığı sırada cemaatten bir kişi, Ziya’ya Hoca’nın barınma merkezini

önermiş ve iletişim kurabilmesi için telefon numarasını paylaşmıştır. Telefon görüşmesi gerçekleştiikten sonra, Hoca kendisine destek sağlamış ve barınma sorununa çözüm üretmiştir:

“Bana bir arkadaş dedi ki, ‘böyle olunca böyle, Ayvansaray’da bir yer var’ dedi. ‘... Hoca var’ dedi. Telefonunu verdi. Bu ... Hoca’ya telefon açtım. ‘Hocam, ben’ dedim ‘böyle olunca böyle. Başımdan böyle geçti böyle, hastayım.’ ‘Hemen gel’ dedi. ‘Biz sana bakarız’ dedi. Sahip çıktı, çağırdı.” (Ziya)

Zabıtalının Yönlendirmesi ile Gelenler

Kemal’i Hz. Kaab Camii’ne yönlendiren ise belediyenin zabıtalı olmuştur. Zabıta memurlarının Kemal’in “omzuna dokunması” ile başlayan süreci Kemal şu şekilde anlatmaktadır:

“Böyle bir sabahlama değildi. Öğle sonlarıydı, ikinci civarları falandı. Omuzuma birisi dokundu. ‘Abi’ dedi, ‘sizi burada’ dedi, ‘görüyoruz sürekli’. Aynen öyle. Hatta şu an kendisi, Allah sıhhat versin ... Bey, İBB’ye bağlı bir amir, zabıta. ‘Buyurun’ dedim. ‘Sizi abi’ dedi ‘bir yere götüreceğiz’ dedi. ‘Gelmek ister misiniz?’ ‘Ne gibi bir yer?’ dedim. Dedi, ‘Sizin için orası çok uygun. Rahat edebileceğiniz bir yer,’ dedi... Ben ipe un sermeye çalıştım ama yine de onları kıramadım. Geldik. İşte Hoca’yla tanıştırdı beni. ... Hoca’yla tanıştırdı.” (Kemal)

Murat yaşadığı olayların etkisiyle Pendik Araştırma Hastanesi’nde majör depresyon teşhisi almış ve burada 40 gün süreyle tedavi görmüştür. Tedavi süreci sonrasında, kalıcı bir barınma çözümü bulunamaması nedeniyle geçici olarak İSTOÇ’a yerleştirilmesi planlanmıştır. Ancak bu süreçte, Murat’ın hâlen irtibatla olduğu bir zabıta memurunun müdahalesi belirleyici olmuştur. Zabıta memuru, Murat’ın İSTOÇ’a yerleşmesini engelleyerek kendisini Hoca’nın yönlendirdiği bir barınma merkezine sevk etmiştir:

“Hastaneye götürdüler, acile yatırıldım. Majör depresyon teşhisi kondu. Marmara Pendik Araştırma Hastanesi’ne götürdüler. Oranın iyi olduğunu duymuştum. Orada 40 gün kadar yattım. Çıktığımda artık gidecek hiçbir yerim yoktu... Onlar benimle bağlantıya geçti ve beni taburcu ettiler. Sonra beni bir merkeze götürdüler... Sonra bir abi geldi, zabıtanın bir abi, hâlâ tanıyorum kendisini. ‘Murat,’ dedi, ‘orası tehlikeli. Senin gibi değil herkes, madde kullanıyorlar, moralin bozulur.’ ... camiye götürdüler... Böyle başladı yani.” (Murat)

Doktorların Yönlendirmesi ile Gelenler

Hz. Kaab Camii’ne evsizlerin yönlendirilmesinde en önemli kurumlardan biri de Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi doktorlarıdır. Doktorlar özellikle Bakırköy’deki yoğun tedavi sürecinin sonlarına gelen evsizleri Hoca’nın yanına göndermektedir. Hoca ile Hastane arasında yoğun bir iletişim ve gönüllü dayanışma ağı bulunmaktadır:

“Bakırköy’deydim, psikiyatrik rahatsızlığım vardı. 25 gündür yattım. Taburcu oldum. Ordan buraya gönderdiler. Öyle devam ediyoruz işte.” (Serdar)

“Beni buraya doktorlarım yönlendirdi. Bakırköy Ruh ve Sinir’deki, vakfi aradılar, hocamla görüştüler.” (Mahmut)

İnsana Dokunma Merkezi: Kurallar ve Koşullar

Hız. Kaab Camii’ndeki evsizlere yönelik yapılan bu faaliyetlerin kurumsal bir isimlendirmesi İnsana Dokunma Merkezi olarak belirlenmiştir. İnsana Dokunma Merkezi Hoca’nın Hız. Kaab Camii’nde başlayan başlayan rehabilitasyon çalışmalarına verdiği isimdir. Bu isim başka bir kurum tarafından buraya verilmemiştir. Bu mekânda insana dokunulmaktadır. Ancak burası her ne kadar spontane bir şekilde kurulmuş olsa da, zamanla belirli kurallar ve ilkeler çerçevesinde çalışma düzeni ve yardım faaliyetleri planlanmıştır. Bu noktada merkezin kurallarını uzun zamandır merkezde barınan Kemal şu şekilde anlatmaktadır:

“Sabahleyin kalkacaksın, elini yüzünü temizleyeceksin, normal olacaksın, alkol falan kullanmayacaksın, herhangi bir madde kullanmayacaksın. Buradaki kural odur. Çevreni temiz tutmaya çalışacaksın. Yani bir çaba göstereceksin herhangi bir iş için, burası için olsun, dışarıda herhangi bir iş için olsun, en azından temizlik babında etrafın, çevrenin temizliği açısından bir çaba göstereceksin. Yani kural bu. Yani illa burada oruç tutacaksın, beş vakit namaz kılacaksın, şu bu olacak diye bir kural yok yani.” (Kemal)

Kemal’in buradaki anlatımında özellikle dikkat çeken nokta cami olmasına rağmen ibadet noktasında herhangi bir zorlamanın, bir kuralın olmadığı özelliikle vurgulanmış olduğudur. Kurallar içerisindeki en önemli tema kullanılan “madde”den vazgeçmektir. Alkol dâhil herhangi bir madde kullanmamak ve merkezin işleyişinde, işlerin yürütülmesinde sorumluluk almak ve gereğini yerine getirmek. Hoca İnsana Dokunma Merkezi’nin işleyiş kurallarını şu şekilde özetlemektedir:

“Öyle kural ki, kullandığı maddelerden vazgeçeceksin. Ondan yararlanabilmek için kullandığın bütün maddelerden vazgeçeceksin. Kavga ettiğinde ikiniz de gidersiniz, haklı ve haksız yok. Yattığın yeri temiz tutacaksın, yani nerede yatıyorsan orayı temizle. Kötü söz söylemeyeceksin, burası camidir; kötü söz konuşmak yok. Tedaviye istekli, gönüllü olmak gerekir.” (Hoca)

Şevki’ye göre “İnsana Dokunma Merkezi” evsizler için kurulmuş olan bir “misafirhane”dir. Misafirhanenin sakinleri de “rehabilite edilen insanlar”dır. Dolayısıyla mutlaka bir kural ve düzen, disiplin olması gerektiği ifade edilerek, İnsana Dokunma Merkezi’nin “dingonun ahırını” olmadığını ifade etmektedir:

“Hoca olmadığı zaman karşılıklı sevgi, saygı, anlayış olması gerekir. Burası misafirhane; sonradan gelen kurallara uymak zorunda. Buranın belli bir giriş çıkışı olması lazım ki dingonun ahırını değil, herkes kafasına göre davranmasın. Kural olmazsa laçkalık oluşur, önüne geçemezsin. Rehabilite edilen insanlar bunlar; hataya, düşmeye, yanlış meyilli.” (Şevki)

Murat ise İnsana Dokunma Merkezi’nde yapılan etkinlikleri belirterek devletin sosyal destek programlarına önemli bir desteğin verildiğini ifade etmektedir:

“Camide, çoğu yerde olmayan, aslında devletin yapması gereken ama yapmadığı şeyler yapılıyor. Mesela, banyo ihtiyacı karşılanıyor, yemek dağıtılıyor—sadece çorba değil, her gün yemek dağıtılıyor.” (Murat)

Sokakta kalan evsizler bu anlamda herhangi bir bürokrasi ile muhatap olmadan sadece “kapıdan içeri giriyorlar”. Sonrasında kendilerine gündelik hayat destekleri verilmektedir. Temel ihtiyaçlar karşılanmaktadır. Banyo yapabilmektedirler. Cemil’in anlatımında İnsana Dokunma Merkezi’nde işleyişin nasıl yürüdüğünü ifade eden detaylar şu şekildedir:

“Hani banyo yapmaya gelen, sokakta kalanlar. Evsizler. Yani icabında banyoya geliyorlar, işte yemek var mı diye geliyorlar, çorap var mı diye geliyorlar, boxer var mı diye geliyorlar. Geliyorlar yani. Kapıdan içeri giriyorlar.” (Cemil)

Yukarıdaki alıntılarda görüldüğü gibi aslında Hoca’nın en büyük destekçileri yine İnsana Dokunma Merkezi’nde kalan evsizlerdir. Hoca onlardan bir ekip kurmuştur. Bu durum da özellikle “katılımcılık” açısından önemlidir. Engin bu anlamda ekip içerisinde en önemli aktörlerden biridir. Hala İnsana Dokunma Merkezi’nde kalsa da gündüzleri belli bir işi ve gayet iyi bir maaşı vardır. Ancak Hoca bu durumu çok makul bulmamakta ve devletin kendisine destek vermesini istemektedir. Özellikle Merkez’de sürekli çalışabilecek “uzman” personel sıkıntısı çektiğinden bahsetmektedir:

“Engin var orada... 50-60 milyar maaş alıyor... Öyle bir adam lazım bana. Maaş veremiyoruz ki, burada dursun adam. Ama bugün pazar, burada yanımızda. Böyle bir adam olsam, öyle bir adam maaşımı verseler, ben rahatlarım, daha çok iş yaparım.” (Hoca)

Hoca’nın ekibinin bir diğer üyesi de Yusuf. İnsana Dokunma Merkezi’nin en eskisidir. Hoca’ya göre Yusuf kritik bir görev görmektedir. Yusuf Hoca ile sokaktakilerin arasındaki dengeyi sağlamaktadır. Bir nevi “kötü polis” rolü oynamaktadır. Ancak Hoca’nın ona inanılmaz bir güveni mevcuttur:

“Bir de şöyle bir şey: denge olması lazım burada. Ne o, ben dedim ya, ‘Bu suratı hiç gülmüyor yav,’ sana karşı öyle duruyor. Sen gelmişsin, misafirsin, dışarıdan gelen adama öyle yüz vermez. Burada dengeyi sağlıyor. Dışarıda öyle bir adam var ki, hem işte don külot alıp küfür eder gider, öyle insan da var. Hani iyilik yaparsın, iyiliğin karşısında küfür eder, sen bir şey diyemezsin ona. Ama Yusuf ona der. Yani benimle sokaktakilerin aradaki dengeyi sağlıyor... Çok sağlamdır, hiçbir zaman kimseye ihanet etmez. Kesinlikle paranı buraya bırak git, yüzüne bakmaz. Senden habersiz bir şey yapmaz.” (Hoca)

İnsana Dokunma Merkezi’nde yemekleri “iki hanım” yapmaktadır. (Bu hanımlar bizim saha araştırması sıramızda izinli olarak memleketlerine gitmişlerdi). Her gün ortalama 10 kişilik yemek yapılmaktadır. Hoca’ya göre “yemek hizmeti” bir zorunluluktur:

“Şimdi gelecek buradaki her gün on kişilik yapacak yemekleri yiyecekler, burada yemek hizmeti var tabi. Şimdi burada misafir ettiğin adam aç mı kalacak mecbur yiyecek ona diyemezsin ki.

Yani burada hizmetimiz var, bütün her türlü hizmet var. Sadece istediğimiz. Biz sadece istediğimiz ondan. Hayata ayağa kalkması başka bir şey istemiyorum. Ayağa kalk, toplumla bütünleş. Yani bizim ondan başka istediğimiz şey yok.” (Hoca)

İnsan Dokunma Merkezi’ndeki bu faaliyetlerin finansmanı ise daha çok “vatandaşların inisiyatifleriyle” gerçekleştirilmektedir. Camide cemaatten bu insanlar için yardım talebinde dahi bulunulmamıştır. Bazı hayırsever iş adamları finansman konusundaki en büyük destekçilerdir. İş adamları ile Hoca arasında sıkı bir ilişki ağı bulunmaktadır. İş adamları nakdi yardımdan ziyade İnsana Dokunma Merkezi’nin masraf kalemlerini kendileri sağlamaktadır. Hoca ise sadece koordinasyonu sağlamaktadır. Hoca’ya göre “burada bir çark var”:

“Bizim buradaki finansı iş adamları yapar. Biz, esasında hiçbir zaman camide şunu demedim ben; yani işte, ‘bize çorba getirin, yemek yapalım, şunu yapalım, bunu yapalım’ diye. Burası tamamen vatandaşların inisiyatifleriyle yürüyen bir şey. Yani bir gün gelen adam burayı gördüğünde, buradan neye ihtiyacı olduğunu söylüyor bize. Yani burada bir ihtiyacınız var mı dediğinde, biz ona söylüyoruz, o bunu getiriyor. Bir de burayı finanse eden iş adamları var; herkes işini bilir. Ekmek gelecekte, alınacaksa onu alan iş adamı vardır. Mesela, Halk Ekmek’ten ayda ne kadar, haftada 250 ekmek mi alıyoruz? 250 tane alıyoruz. Ayda ne yapar? 250 ekmeği alırız, onun parasını oraya öder. ‘Bize ver de biz ödeyelim’ diye bir şey yok; tüpün parasını tüpçüye öderler. İki tane hanım var, onların paralarını öderler. Yani burada bir çark var, çark döner. Biz hiçbir zaman, ‘Şu bitti de biz bugün onu yapamadık’ diye bir olay yaşamadık. Her şeyimiz Allah’a şükür var.” (Hoca)

İş adamlarının, mahalle sakinlerinin ve diğer vatandaşların yanında İstanbul Büyükşehir Belediyesindeki bazı memurların da İnsana Dokunma Merkezi’ne önemli destekler verdiği görülmektedir. Dolayısıyla Hoca’nın sosyal hizmet çalışanları ile de temas halinde olduğu görülmektedir:

“İBB’ye bağlı olan zabıta memurları. Şu an bir tanesi ...Bey, Amerika’da. ...Bey, ...Bey veyahut da ...Hanım onlar burada. Sürekli buraya gelip gidiyorlar. Onlar da sosyal iletişim bölümünü birimindeler İBB’de. Yani hafta ortası, pazartesi ve Cuma içerisinde her gün, sabah veya öğlen muhakkak buradalar.” (Kemal)

Ancak Kemal’e göre Hoca bu çalışmalarda yalnız durumdadır. Yalnız olmasına karşılık inanılmaz bir performans ortaya koymaktadır. Kemal Hoca’yı anlatırken “ahtapot” metaforunu kullanmaktadır:

“Yalnız ve çok yardımcı oluyor. Kendisini unutup. Çevresine yardımcı olmaya çalışıyor. Yani yetişmeye çalışıyor. Yani ahtapotun kolları bile az.” (Kemal)

Serdar ise Hoca’nın bu insanüstü çabası karşısında şaşkınlığını gizleyememektedir. Tek başına böyle bir organizasyonu koordine etmesi karşısında “Allah sabır versin ona yani” demektedir:

“Tek başına ne yapacak, bir sürü insana cevap veriyor, dışarıdan gelen hocam karnım aç hocam karnım aç hocam banyoya gircem, hocam üst baş yok mu iyi dayanmış. Ezan vakti cemaate namaz

kıldırır, kolay değil yani. Tek tek insanlara cevap vermek, Allah sabır versin ona yani. Zor yani tek başına. Tek başına çeviriyor.” (Serdar)

Kemal de İnsana Dokunma Merkezi’ndeki genel ortamı ifade ederken güveni vurguluyor:

“Burada bir güven var. Tabii güven var, güven var. Zaten beni buraya bağlayan o, güven var. Yoksa niye durasınız ki?” (Kemal)

Evsizlerin Rehabilitasyonuna Yönelik Uygulamalar ve Benimsenen İlkeler

Hz. Kaab Camii’ndeki İnsana Dokunma Merkezi’nde sokakta yaşamak zorunda kalan evsiz bireyler içerisinde özellikle madde bağımlılığı olanları yeniden topluma entegre etmeye dönük bir rehabilitasyon programı uygulanmaktadır. Peki bu bağlamda bu rehabilitasyon çalışmaları kapsamında neler yapılmaktadır? Bu çerçevede konuya baktığımızda Hoca benimsenen uygulamalar ve etik/ilkesel çerçevenin neler olduğunu özetleyerek anlatmaktadır.

Rehabilitasyon Çalışmalarının Temeli

Bu anlatılar içinde Hoca’nın benimsediği etik ilkeler kendini göstermektedir. Bu ilkeler içerisinde ön plana çıkan temalardan biri “karşınızdaki adamı dinlemek”dir. Bunu da Hoca kendi özeleştirisi üzerinden anlatmaktadır. Bu faaliyetler öncelikle çorba vermek, banyo yaptırmak gibi evsiz bireylerin günlük temel ihtiyaçlarını karşılamak temelli başladıysa da daha sonrasında “evsizlerin sorunlarını anlamak sorunu” ile yüzleşmişlerdir. “Biz size nasıl yardımcı olabiliriz” şeklinde sorular sormaya başlayınca evsiz bireylerden anlamlı cevaplar gelmeye başlamıştır:

“Ben çorbayı verip ‘Benden uzak dur’ mantığını güttüm. Ama bu mantık işlemiyor, çünkü karşınızdaki adamı dinlemeniz lazım ki ona bir yol gösterebilesiniz. Sonra çocuklara ‘Biz size nasıl yardımcı olabiliriz?’ diye sormaya başladım. Oturduk, muhabbet ettik, şakalaştık ve ‘Nasıl yardım edebiliriz?’ dedik.” (Hoca)

Gönüllülük ve Özgür İrade İlkesi

Hoca’ya göre madde bağımlılığından kurtulmak isteyen kişilerin öncelikle bunu kendisi istemesi gerekmektedir. Dışardan bir zorlama ya da manipülasyonun olmaması gerektiğini savunmaktadır:

“Çorbadan sonra bazıları gelip ‘Hocam, ben bundan kurtulmak istiyorum,’ dedi. Burada önemli olan, insanın kendisinin istemesidir. Bir insan sizden yardım talep etmiyorsa, ona yardım edemezsiniz. Bir şey verirsiniz, ama o kabul etmez. O yüzden, kişinin gerçekten yardım istemesi önemli.” (Hoca)

Evsizlerle İletişimde Güven ve Empati

Hoca'ya göre evsiz bireyler ile sağlıklı bir iletişim kurulabilmesi için evsiz bireylerin sosyal hizmet görevlisine bu bağlamda “güven” duyması oldukça önemlidir. Evsizler ile iletişim kurulurken “emrivaki” bir üslubun benimsenmemesi gerektiğini savunmaktadır. Bunun yanında evsizlerin oldukça kendine özgü bir anlama kapasitesi ve yeteneği olduğunu düşünmektedir:

“Bir de şu var; şimdi böyle insanlar sana güvenmeseler bir şey söylemiyorlar. Önce ona güven vereceksin, yani konuşmayı, karşıdaki insanla konuşmayı bileceksin. Emrivaki konuştuğunda adam sana bir şey söylemez. Yani o sokaktaki adamlar şunu çok iyi anlarlar; senin ona içten davranıp davranmadığını, kibirli misin nesin, yani onlar yukarıdan baktığını anlarlar. Yani o senin yürümenden anlar adam.” (Hoca)

Eşitlik ve Ayrımcılık Yapmama

Benimsenen ilkelerden biri de yardım için İnsana Dokunma Merkezi'ne gelen kimseye herhangi bir toplumsal kriter üzerinden ayrımcılık yapılmamasıdır. Gelen herkese kapılar açıktır:

“Biz, İnsana Dokunma Merkezi olarak kimsenin cinsiyetini, ırkını, rengini sormuyoruz.” (Hoca)

Hoca “Biz insanlara Allah'ın soracağı soruları sormamalıyız” diyerek İnsan Dokunma Merkezi'ndeki rehabilitasyon çalışmalarında benimsenen etik ilkeleri özetleyen kilit bir özelliğe değinmektedir:

“Biz insanlara Allah'ın soracağı soruları sormamalıyız. Fatih Sultan Mehmet'in dediği gibi, ‘Allah'ın soracağı soruları kimseye sormayın.’ Namaz kılıyor musun, zekât veriyor musun, hacca gittin mi gibi sorular bizimle alakalı değil. İnsanlara sormamız gereken sorular şunlar: ‘Aç mısın, tok musun? Yatacak yerin var mı? Benden başka bir şey istiyor musun? Derdin var mı?’” (Hoca)

Günlük Hayatın İçine Dahil Olma

Hoca'ya göre benimsenmesi gereken kurallardan biri de evsiz bireyler ile teorik ve sıradan konuşmalar yapmaktansa onların gündelik yaşam pratiklerine doğrudan dâhil olmak gerektiğidir. Onlardan biriymiş gibi yaşamak gerekmektedir. Hoca bunu yapmıştır, onlar ile sosyalleşmiş ve ciddi “uhuvvet ortamı” sağlamıştır:

“Bu dezavantajlı insana direkt olarak ‘Merhaba, nasılsın, ne yapıyorsun?’ diyemezsiniz. Adamın kafası başka bir yerde olabilir, ters tepki çekebilir. Ama bir çorba alıp yanına oturduğunuzda ona ‘Afiyet olsun’ diyebilirsiniz. İşte bizim çorba, iletişim aracı oldu. O zamanlar insanlar gelip çorbasını içiyor, oturuyor. Siz de bir çorba alıp oturuyorsunuz, çorbanızı içiyorsunuz ve ‘Afiyet olsun’ dediğinizde, onlarla sosyalleşmiş, iletişime geçmiş oluyorsunuz.” (Hoca)

Anti-Bürokratik Tavrı

Hoca İnsana Dokunma Merkezi'nden bahsederken ilkeler anlamında “anti-bürokratik tavrı” önemsemektedir. Daha çok kamu kurumlarında karşılaştığımız “memur

zihniyeti”nin burada olmadığını belirtmektedir. Hoca’nın deyimiyile ifade etmek gerekirse “burası anlık ihtiyaçları karşılama yeridir”:

“Bir insanı almamak için mazeret uydurmuyoruz. ‘Bugün git, olmaz kardeşim, hoca yok, şu yok, bu yok, gelme,’ öyle bir şey yok. Burası, anlık ihtiyaçları giderme yeridir...Gönüllü insanlara ihtiyacımız var. Birisi yaparken gönülden yapması lazım, bunlar çok az. Yani herkes bunu yapmıyor, memur zihniyetiyle bu işi yapamazsınız.” (Hoca)

Hoca’ya göre İnsana Dokunma Merkezi “24 saat acil servistir”. Yani kişi eğer “muhtaç” konumdaysa gece iki de olsa gelip başvurabilmektedir ve ona hemen hizmet sunulmaktadır. Muhtaç konumda olup yardım için gelen kimse herhangi bir gerçekçe ile geri çevrilmemektedir:

“Burası da öyle, 24 saat acil servistir. Yani dışarıda kalmış bir adama ‘Kardeşim, hoca yok burada, yarın gel’ denmez. Zaten adam akşamdan yatmaya yer arıyor, soğukta. ‘Hoca yok burada, giremezsin’ diye bir kanun yok. Burası 24 saat açık, muhtaç bir adam gece saat iki de olsa buraya gelir, eğer mağdursa alınır. Gelen hiç kimseyi geri çevirmeyiz.” (Hoca)

İş Yapmak ve Sosyalleşme

İnsana Dokunma Merkezi’nin rehabilitasyon programındaki en önemli unsurlardan biri barınma merkezinde kalan evsizlerin bu süreç içerisinde iş yapmalarını sağlamaktır. Onları sosyalleştirmektir. Bir anlamda kişiyi ona çok da hissettirmeden gündelik hayatın akışı içine çekmektir. Bu biraz böyle devam ettikten sonra kişiden çalışma talebinin gelmesi beklenmekte ancak bu süreçte kişiye çalışması, iş bulması yönünde herhangi bir baskı yapılmamaktadır:

“Yani adam, tabii ki iş yaparsa düzelir ya, sosyalleşirse adam düzelir. Gelip burada oturursa adam düzelmez... Bana iş bulun, ben çalışayım demesi lazım. Ben ona ‘sana iş buldum, git çalış’ demem. Kendisi söyleyecek, ben çalışabilirim.” (Hoca)

Hoca’nın rehabilitasyon programındaki bir diğer önemli unsurlardan biri de muhabbet etmektir. Hoca’nın deyimiyile burası sosyalleşmenin yeridir. Hoca’nın rehabilitasyon merkezini evsizlerin tekke olarak tanımladığını dikkate aldığımızda “... Baba Tekkesi”nde kimse ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmemektedir. Kimse dışlanmaz ve ötelenmez. Herkes dahil edilir. Bu sayede en kapanık, en asosyal olan bireyler dahi zaman içinde gülmeye, eğlenmeye ve keyif almaya başlamaktadır. Çünkü Hoca onlara hem sevgi beslemekte hem de kişiliklerine ve varlıklarına saygı duymaktadır:

“Yani şöyle, işin temelinde sosyalleşme vardır burada. Yani adam içine kapanık gelir, burada düzelir. Buradaki herkes birbiriyle muhabbet eder, yani zaten insanlar muhabbet ede ede açılırlar, kapanıklıktan çıkarlar, dışarı sosyalleşirler. Burası sosyalleşmenin bir yeridir. Yani ne olur, sabah geldiğinde herkes beraber kahvaltı yapar, herkes bir şeyin ucundan tutar. Mesela dersin ki Mahmut, sen çay getir; öbürü, sen şunu getir; diğer birisi şunu al. Herkes el birliğiyle burada çalışır, o zaman sosyalleşir. Yani, hiç konuşmayan adam bile ağzını açar, ama bazılarının ki zaman alır,

bazıları ise bir anda açılır. Burası rehabilite merkezi olarak çalışıyor. Yani, insanın görmediği saygıyı, sevgiyi burada görür. Burada kimse ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmez.” (Hoca)

Mehmet, annesinin vefatının ardından ailesinden destek görememiş ve bu süreçte majör depresyon teşhisi alarak intihar girişimlerinde bulunmuştur. Kendi isteğiyle Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi’ne başvuran Mehmet, burada tedavi görmüş ve tedavinin son aşamalarında doktorları tarafından Hoca’nın yönettiği İnsana Dokunma Merkezi’ne yönlendirilmiştir:

“Burada ilk önce Allah razı olsun hocamdan. Bana babam, akrabalarım telefon açtığına babama ‘Mahmut dışarıda kalıyor onun için ne yapabiliriz’ dediğinde benim babam dedi ki: ‘Daha ölmedi mi o?’ Bana bunu kendi babam dedi. Yani ‘Daha ölmedi o, ben onun ölmesini bekliyorum.’ Yani öyle bir babam var ama hocam dört gün oldu. ‘Mahmut nasılsın, yemek yedin mi?’ Şevki abim olsun bana her dakika, İskender abim olsun, her dakika ‘Mahmut biraz açıl oğlum konuşalım edelim, dertleşelim’ diyorlar. Sağ olsunlar hepsi. Ben burada daha iyi olacağımı düşünüyorum.” (Mahmut)

Özellikle depresyon gibi rahatsızlıkların giderilmesinde doktorların da yönlendirmesiyle çalışmak, bir işle meşgul olmak tedavi edici olduğundan evsizlere mesleki nitelikler kazandırılarak bir işle meşgul olmaları hedeflenmektedir. Bunun için gene “iç kapasite” devreye sokulmaktadır. Bu bağlamda evsiz olarak İnsana Dokunma Merkezi’nde kalan Engin tarafından gönüllü olarak meslek edindirme kurslarının açılması planlanmaktadır:

“Meslek edindirme, yani soğutucu bir arkadaşımız yine var burada [Engin kastediliyor]. O da ‘Ben de yardım ederim’ dedi. O da kaynakçı, bu konuda uzman. Yani gelen genç çalışmak istediğinde, biz ona meslek edindirme imkânı sunacağız. Meslek edindikten sonra iş garantili iş vereceğiz ona. Bu iş adamları bu kaynağı sağlıyor; ‘Yani siz meslek edinsin, bana gönderin’ diyor.” (Hoca)

Hoca’nın İnsana Dokunma Merkezi’nde barınan evsizler gündüzleri merkezin dışına çıkabilmektedirler. Bu noktada herhangi bir kısıtlama söz konusu değildir. Zaten kendisini toparlayıp gündüz çalışma hayatına dâhil olması istenilen ve hedeflenen bir durumdur:

“Şimdi sen burada bu adamları burada tuttuğunda, sosyalleştirdiğinde bunlar burada rahatlıyor. Gündüzleri serbest, istediğini yapabiliyorlar. Gider gezer, dolaşır. Günlük işe gidebilir.” (Hoca)

Durumunu toparlayıp, kendine güveni gelen evsiz zaten iş arayışı içine girmektedir. Daha önce bu kurumda kalıp tedavi olarak topluma yeniden dâhil olan Namık’ın durumu bu şekilde olmuştur. Namık bir müddet sonra Hoca’ya işe gitmek istediğini ifade etmiştir:

“Namık dedi ki, ‘ben işe gidicem’, ‘Tamam,’ dedim ‘git iş ara.’ Bir insan ben iş arayacağım dediğinde ona aman iş arama demenize gerek yok. Eğer kendine güveniyorsa buyursun işini arasin. ‘İşinizi bulursanız da bulmazsanız da buraya gelin.’” (Hoca)

Rencide Edilmemek

Hoca'nın İnsana Dokunma Merkezi'nin bir rehabilitasyon merkezi gibi işlev gördüğünü en iyi ortaya koyan unsurlardan biri, merkezin misafirhanesinden yararlanan kişilerin paylaştığı deneyimlerdir. Şevki, bu merkezi tam anlamıyla bir “rehabilitasyon merkezi” olarak tanımlamakta ve merkezin birçok yazılı olmayan kural ve özelliğe sahip olduğunu belirtmektedir. Şevki'ye göre bu özelliklerden biri, iç dünyasının, kendisi herhangi bir açıklama yapmadan çevresindekiler tarafından anlaşıldığını hissetmesidir. Ayrıca, yaşadığı her türlü sorunu Hoca ile özgürce konuşabilmesi, merkezin sağladığı destekleyici ve güven verici ortamın bir diğer önemli göstergesidir. Burada “rencide olmak” ya da “küçük düşürülmek” yoktur:

“Burası o yüzden rehabilitasyon merkezi. Ben yaşadığımı söylemeden, dile getirmeden anlıyorlar, rencide etmiyorlar, küçük düşürmüyorlar, yardım ediyorlar. ‘Hocam, seninle konuşalım biraz,’ diyorum. İçimdekini söylüyorum, yükü onun üstüne bırakıyorum. Ben rahatlıyorum, benim üstümde hiçbir şey kalmıyor. O da yolu gösteriyor, çünkü büyük bir tecrübesi var. Bu sayede ayık kalabiliyorum.” (Şevki)

Kişisel Uygulamalar

Murat İnsana Dokunma Merkezi'ndeki “rehabilitasyon süreci”nin temel bir özelliği olarak “kişinin durumuna göre” uygulama ve yardım yapılmasını şu şekilde açıklamaktadır:

“Hoca, insanlara insan gibi davranıyor... Kişilerin yeteneklerine göre yönlendirmeler yapılıyor. Mesela, ben oradayken sürekli çizim yapıyordum. Hoca bana para verdi, ben de Kadıköy'den ihtiyacım olan bütün malzemeleri aldım. Bu, benim için bir rehabilitasyon süreciydi ve Hoca bana çok yardımcı oldu. Hocanın odasında sabahtan akşama kadar çizim yapıyordum. Oraya hocanın tanıdıkları geliyordu, bazı ablalar kitap okumayı sevdiğimi bildikleri için sürekli istediğim kitapları getiriyorlardı. Bu bana özel bir şeydi, ama başka bir insana da kendi yeteneklerine göre farklı yardımlar yapılıyordu.” (Murat)

Güven Ortamı

Bunun yanında İnsana Dokunma Merkezi'nin önemli ilkesel özelliklerinden biri yardım için kuruma gelen “evsizlerin kalbine giden yol”u keşfetmektir. Bunun yolu da güven vermektir. Merkez bir şekilde evsizlere “güven” verebilmiştir. Bu güvenin oluşmasının ise en temel sebebi Mustafa'ya göre “diğer taraflar”ın özellikleridir. Hoca'nın mekânı “diğer kaldığı yerler”den farklıdır. Çünkü burada güven vardır. Diğer taraflar ise Mustafa'ya göre kesinlikle güvenli değildir:

“Hoca ile tanıştıktan sonra orda kalmaya başladım kendimce oraya baktım güvenli gördüm orayı kendimce. Diğer kaldığım yerlere nazaran tabi diğer taraflar güvenli değil. Hoca oraya geldiğinde orada kendimi güvende hissetmeye başladım.” (Mustafa)

Mustafa'ya göre Hoca'nın güven vermesinin bir diğer sebebi Hoca'nın evsizlere yönelik "ılımlı" bir yaklaşıma sahip olmasıdır. Hoca empati kurabilmekte ve önyargı ile yaklaşmamaktadır. Evsizler çoğunlukla toplumdaki ayrımcı tavırları gördüğünden Hoca'dan bunun tam tersi sıcakkanlı ve samimi bir yaklaşım görünce ona güvenmeye başlamaktadır. Evsizler bunun sonrasında artık Hoca'yı bir "baba" gibi görmeye başlamaktadır:

"...Hoca insanlara karşı şey zaten empati, ılımlı, yaklaşımçı insan, cana yakın insan. Hani insanlardan empati kurabiliyor. Hani sıcakkanlı olduğu için. Hani karşısındaki insanı anlıyor zaten. Halinden anlıyor. Onda şey yok yani böyle önyargı yok insanlara karşı yani. Dışarıda kalan olsun hani bir tinerci bile görse yani bir uyuşturucu bağımlısı kişiyi bile görse ona öyle önyargıyla bakmaz, dışlamaz yani. Sıradan bir normal yargılayıcı önyargılı kişiler gibi öyle direk ona hüküm vermez yani insana karşı...kişi de orada kaldığı sürece yani kendini güvende hissettiği zaman, kişi kendini güvende görüyor ...Hoca'nın yanında. Hani kendini şey olarak görüyor, ...Hocayı bir baba gibi görüyor" (Mustafa)

Şevki de Hoca'yı tanımlarken "baba" ifadesini benimsemektedir ve güven ilişkisi o kadar gelişmiş bir duruma ulaşmış ki burayı bir "tekke" olarak tanımlamaktadır:

"Bizim burada babamız var. Bizim burada babamız var. Allah başımızdan eksik etmesin. ... Baba. Zaten ... Baba Tekkesi burası. Yani, biz öyle adlandırıyoruz." (Şevki)

Sürecin başında "cami" olmasından dolayı "yadırganma" kaygısı yaşayan Murat süreç içerisinde Hoca'yı tanımaya başlayınca hocanın "herkesi anladığını" fark etmiştir. Hocanın bu özelliğini "ona mahsus özel bir yetenek" ile açıklamaktadır:

"Yani, biraz çekiniyordum. Acaba yadırgan mı, ben mi yadırganım diye düşünüyordum. Sonuçta cami, nasıl desem...Ama baktım ki Hoca, herkesi anlıyor. Kesinlikle, kişinin durumunu anlıyor... Hocanın doğuştan gelen bir yeteneği var, IQ gibi, ama sadece ona mahsus özel bir yetenek. Çok anlayışlı bir insan. Anlayışlı derken, algısı açık demek istiyorum. Karşıdaki kişiye dair her şeyi sezgisel olarak fark ediyor." (Murat)

Namık, "hocanın iyiliği beni iyi etti" diyerek Hoca'nın rehabilitasyon tekniğini şöyle açıklamaktadır:

"Ben hocayı çok sevdim; hocanın iyiliği beni iyi etti diyeyim... Yani neden koptuğumu yüksek ihtimalle fark etmişti. Ona göre davranıyordu. Herkese farklı davranıyordu ...Hoca, anlıyor yani insandan. Her insana farklı yaklaşmak lazım" (Namık)

Mustafa da Hoca'nın "farklı bir insan" olduğunu ifade etmektedir. Bu rehabilitasyon sürecinde insanların orada kendilerini geliştirdiklerini, kendilerini tanımaya başladıklarını hatta "insan olduğunu" hatırlamaya başladığını ifade etmektedir:

"Kimisi mesela, kimi alkolü bıraktı kimi uyuşturucuyu bıraktı, kimi de işte normal yola döndü, kimi gitti işini buldu, evlendi. Yardımcı oldu ...Hoca... Yani ...Hoca farklı bir insan yani. İnsanlar kendilerini geliştiriyor orada. Kötü alışkanlıklarından uzaklaştırıyor insanı, farklı düşüncelere sahip veriyor insanı, farklı düşünceye sahip ediyor insanı. Farklı şeyler düşünmeye başlıyorsun. Hani kendini tanımaya başlıyorsun. İnsan olduğunu hatırlamaya başlıyorsun" (Mustafa)

Namık da cami ortamı ile birlikte sosyalleştiğini ve bunun kendisine iyi geldiğini ifade etmektedir. Rehabilitasyon sürecinde “gününü geçirebileceği” birtakım işlerin kendisine verildiğini ve bunun da kendisini “aktifleştirdiğini” ifade etmiştir. Namık bu süreçte biraz toparlayınca Hoca kendisine bir iş bulmuş ve çalışmaya başlamıştır. Bunda “oradaki komitenin” çok önemli bir rol oynadığını önemle belirtmektedir:

“Yaa cami ortamı ortamdı sosyalleştirdi açıkçası biraz beni, iletişim kurmamı sağladı. Bir iş verdiler bana, pasif bir iş, en azından şey günümü geçireceğim. Yani beni aktifleştirdi biraz bir şey yapabilir hale getirdi.” (Namık)

“Daha sonra benim iş bulmama faydaları oldu da. Yani onlar buldu bana işi, şu anki patronumu onlar sağladılar. O zamana kadar yani şey günlük hayatlarının bir parçası haline getirdiler. Orda yani çok işe yarıyor. Orda bakmayın siz orda yani ee size bir şey yaptırılmaları sokakta boş boş gezerken bir parçası oluyorsunuz yani oradaki komitenin çok katkısı oluyor toparlamama çok faydası oldu.” (Namık)

Rutinleşme

Namık bu süreçte özellikle psikiyatrik sorunlardan kurtulmada “rutinin” önemine değinmektedir. Hoca'nın bunun farkında olarak kendilerinin hayatını “rutine sokarak” onları hayata bağladığını belirtmektedir:

“Bir rutine girmen gerekiyor o duruma düştüğünde. Tamam, yine anlam verme hayata, sevmeye; ama bir rutine girdiğinde bağlanıyorsun, yaşayıp gidiyorsun. ...Hoca'nın o faydası oldu bana. Rutine soktu hayatımı. Günlük yapabileceğim şeyler oldu onun yanına gittiğimde.” (Namık)

Kemal ise kalifiye bir elektirik ustasıdır. Siyasi olaylardan dolayı İTÜ'den terk olan Kemal zabıta memurları tarafından sokaktan alınıp Hoca'nın yanına getirilen bir evsizdir. Hoca onun kabiliyetlerini hemen kavrayıp ona uygun işler vermiştir. Bu işlerde epey başarılı olduktan sonra Eyüp Sultan bölgesindeki tüm camilerin sorunlarını çözmek konusunda görevlendirilmiş ve bunlarda da kalitesini göstermiştir:

“O benim vasfımı öğrendi. Sonra burada birtakım branşıma dâhil işler çıktı. Onları kovaladım. Burası buranın dışında diğer camiler veya diğer inşaatlar oralara işlere gönderdi. Benden pozitif bir frekans aldı. Burada beraber çalışmaya başladık. Burada nüfus olmaya başladım. İşte bugün 2020 sonlarıydı. Yani dört yıla yakındır buradayım. Üç yılı geçti, üç buçuk yıl oldu. Yani 4 yıla yakındır buradayım. Hocayla ilişkimiz gayet iyi. Keza buradaki arkadaşlarla da zaten gayet iyi bir frekansımız var. Elimden geldiğince buraya ve işte müftülüğe veya diğer camilere branşım dahili hatta harici bile olsa yardımcı olmaya çalışıyorum. Onları da memnun bırakıyorum öyle.” (Kemal)

Şevki ciddi anlamda alkol bağımlılığı olan bir evsizdir. Hocayla “dertleştiğini”, destek gördüğünü ve bunun kendisine iyi geldiğini “burası rehabilite ediyor” cümlesi ile ifade etmektedir:

“Burası rehabilite ediyor. Dışarıda kalırsam alkole dönerim çünkü. Dışarı demek içmek demek. Bir şeyler yerine oturacak. Yani bir insan doğar emekler ondan sonra yürür. Ben şu anda emekleme

dönemindeyim. İyiyim Allah’a şükür. Burada arkadaşlarımla dertleşebiliyorum. Hocayla dertleşebiliyorum. Her şekilde destek görüyorum.” (Şevki)

Şevki yine aynı şekilde İnsana Dokunma Merkezinde “maddi manevi destek aldıklarını” belirtmektedir. Hoca’nın bağımlı insanların temel özelliklerini iyi bildiğini ve buna göre davrandığını önemle belirtmektedir. Merkezde barınan ve tedavi olan herkesin Hoca’yı sevdiğini düşünmektedir:

“Burada maddi manevi ruhani olarak bir destek alıyoruz. Hocam bağımlılığın ve bağımlı insanların neye ihtiyacı var, neye gereksinimi var? Çok iyi tecrübe etmiş, o şekilde davranıyor. Burada hocayı istemeyen kimse yok.” (Şevki)

Diğer İmamlardan Farklı Olmak

Mahalle sakinlerinden olan Cemil ise Hoca’nın diğer “cami hocalarından” çok farklı olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre Hoca insanlara yardımcı olmaktan keyif almaktadır. Kendi değerlendirmesine göre Hoca bir imamın nasıl olması gerektiğini göstermektedir:

“...Hoca, diğer cami hocalarına nazaran daha değişik bir vasfı var. İnsanlara yardımcı olmasını seviyor. Caminin sadece yani beş vakit namaz kıldırılan bir yer olmadığını, cami hocalarının daha farklı görevlerinin olabileceğini, olabileceğine örnek bir Hoca.” (Cemil)

Tartışma

Literatürde evsiz bireylerin acil ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ibadethaneleri kullandığı belirtilmiştir (Anderson, 1967; Duce, 2013; Johnston vd., 2020; Lawrence & Dover, 2015; Scouten vd., 2016; Damery, 2018; Bolnick & Rensburg, 2005). Bu bağlamda, Hz. Kaab Camii’nin de bir ibadethane olarak evsiz bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamada nitelikli ve kapsamlı bir işlev gördüğü tespit edilmiştir. Bu bulgu, literatürde yer alan değerlendirmelerle örtüşmektedir.

Evsizlere yönelik hizmetlerde “papazların” baş aktör olması gerektiği görüşü literatürde dile getirilmiş ve kiliselerin bireylerin “kişisel dönüşümünü” hedefleyen bir mekân olarak tasarlanması gerektiği savunulmuştur (Moxley vd., 2010). Ayrıca, inanç temelli kuruluşlarda din adamlarının etkili roller üstlendiği de literatürde vurgulanmıştır (Bopp vd., 2013). Bu bağlamda, bulgularımız bu çalışmalarda ortaya konan yaklaşımlarla paralellik göstermektedir. İnanç temelli kuruluş olarak İnsana Dokunma Merkezi’nin temel aktörü bir din adamı olarak İmam’dır. Evsizlere yönelik yürütülen rehabilitasyon çalışmaları Hoca’nın inisiyatifleri ile başlamış ve bu şekilde de devam etmektedir. Bu bağlamda Hz. Kaab Camii bünyesinde kurulan ve çalışmalarına devam eden İnsana Dokunma Merkezi’nde yürütülen faaliyet ve ilkeler çerçevesinde rehabilitasyon anlamında evsizlerin “kişisel dönüşümünün” sağlanarak toplum ile tekrardan bütünleştikleri anlaşılmaktadır.

Ancak, inanç temelli kuruluşların sunduğu sosyal hizmetlerde ırk faktörünün belirleyici olduğunu öne süren çalışmaların (Littlefield, 2009) aksine, Hz. Kaab Camii'nde yürütülen rehabilitasyon çalışmalarında herhangi bir ayrımcılık kategorisi tespit edilmemiştir. Bu durum, bulgularımızın söz konusu çalışma ile örtüşmediğini göstermektedir. Hoca'nın vurguladığı gibi İnsana Dokunma Merkezi'nde kimsenin “ırkı” ve “rengi” sorulmamaktadır.

İnanç temelli kuruluşların evsiz bireyler üzerinde “duygusal atmosferler” yaratarak etki oluşturduğu tespiti (Lancione, 2014) bulgularımızla örtüşmektedir. Hz. Kaab Camii'nde oluşturulan güven ve şefkat temelli atmosfer, rehabilitasyon süreçlerinin başarısına katkıda bulunmaktadır. İnsana Dokunma Merkezi'nde kalmakta olan evsizler Hocayı bir “Baba” gibi gördüklerini ifade etmişlerdir. İnsana Dokunma Merkezi'nde evsizlerin rehabilitasyonu için “evsizlerin kalbine giden yol” keşfedilmektedir. Evsizler ile iletişim sürecinde akıl merkezli rasyonel bir kalıptan daha ziyade duyguların mekânı olarak kalbi bir pratik temel bir strateji olarak benimsenmektedir.

Ayrıca, inanç temelli kuruluşların devletle iş birliği yaparak kamu politikalarını olumlu etkilediği yönündeki bulgular (Lotta vd., 2023), Hz. Kaab Camii'ne ilişkin incelemelerimizle paralellik göstermektedir. Camide yürütülen faaliyetlerin Diyanet İşleri Başkanlığı çatısı altında yer alması, Diyanet'in olumlu yaklaşımı sayesinde çalışmalara destek sunmuştur. Bunun yanında İnsana Dokunma Merkezi'ndeki evsizlere yönelik yürütülen faaliyetlerin devletin üzerindeki yükü önemli ölçüde azalttığı da katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

Dini ve manevi danışmanlığın evsiz bireylerin yaşam kalitesini artırmadaki önemli rolü literatürde ifade edilmiştir (Piedmont vd., 2021). Bulgularımız bu tespitle uyumludur ve Hoca'nın faaliyetleri bu kapsamda değerlendirilebilir. Ancak, dinin evsiz bireylerin madde bağımlılığıyla mücadele etmelerine ve evsizlikten kaynaklanan kayıpları aşmalarına doğrudan yardımcı olduğuna dair tespit (Lovett & Weisz, 2020), Hz. Kaab Camii'ndeki çalışmalarla örtüşmemektedir. Çünkü camide yürütülen faaliyetlerin doğrudan “din eksenli” olduğu söylenemez. Hoca'nın belirttiği gibi İnsana Dokunma Merkezi'nde evsizlere asla “Allah'ın sorduğu sorular” sorulmamaktadır.

Evsiz bireylerin manevi inançlara yönelik olumlu algısının çalışmalara moral destek sağladığı yönündeki değerlendirmeler (Niemyjska vd., 2018; Washington vd., 2008; Tsai & Rosenheck, 2011), bulgularımızda karşılık bulmamıştır. Ayrıca, dini eğitim programlarının evsiz bireylerin güçlenmesine olumlu katkıda bulunduğunu savunan literatür (Jindra & Jindra, 2021; Tsai vd., 2011; Stahler vd., 2007), Hz. Kaab Camii'ndeki İnsana Dokunma Merkezi'nde gözlemlenmemiştir. Çünkü bu merkezde dini eğitim programlarına yer verilmediği tespit edilmiştir. Yürütülen faaliyetler içerisinde meslek edindirme, rutinleşme, güven ortamı ve kalbi ilişkiler anti-bürokratik bir tavır içerisinde gerçekleştirilmektedir. Evsizlerin temel ihtiyaçları karşılanmakta ve gündelik yaşam

destekleri sağlanmaktadır. Hoca'nın deyişiyle İnsana Dokunma Merkezi 7/24 açık bir acil servis gibidir.

Hiz. Kaab Camii'nde yürütülen faaliyetler, inanç temelli sosyal hizmet uygulamalarına dair bazı literatür bulgularıyla uyumlu, bazılarıyla ise farklılık göstermektedir. Özellikle dini eğitime değil, bireylerin ihtiyaçlarına dayalı insani destek ve rehabilitasyon süreçlerinin ön planda olduğu bir modelin benimsendiği görülmektedir.

Sonuç

Hiz. Kaab Camii'ndeki evsiz bireylere yönelik yapılan sosyal hizmet çalışmalarını konu edinen bu nitel araştırmada ulaşılan temel bulguları özetlemek gerekirse şunları belirtmek mümkündür. Öncelikle Hiz. Kaab Camii'nde başlayan bu yardım faaliyetleri caminin hemen yakınında bulunan surlardaki madde bağımlısı gençlerin camiye yeni atanan ve namaza giden hocanın önünü kesmesi ile başlamıştır. Hoca bu olumsuz durumdan kurtulmak için çorba yapımını mahalle halkının destekleri ile yapmıştır. Çorba yapımı gerçekleştirildikten sonra yapılan bu çorbaların caminin etrafındaki bu evsiz ve madde bağımlısı gençlere ikram edilmesi ile birlikte Hoca'ya karşı yapılan bu olumsuz davranışlar bir anda sona ermiştir. İstanbul'daki sokakta yaşayan evsizler camide bu tarz bir yemek faaliyetinin olduğunu öğrenmişler ve caminin etrafında toplanmışlardır. Ardından havalar soğumuş ve yine bir gün caminin Hocası camiye giderken caminin avlusundaki banklarda yatan evsizi görüp onu caminin altında bulunan hanımlar mescidine yerleştirmiştir. Bu şekilde de ilk defa evsizler camide barınmışlardır. Bunun ardından hem evsizlerin kirli olmaları, kılık kıyafetlerinin bakımsız olması ve bu şekilde camide yatıp kalkmaları gündüz vakitlerinde namaz için camiye kullanan cemaati rahatsız etmesi neticesinde bu sorunu çözmek için Hoca bu sefer de caminin avlusunda evsiz bireylerin yıkanmalarını, temizlenmelerini sağlamaya yönelik bir banyo inşa ettirmiştir. Bu şekilde haftanın belirli günlerinde evsizler camiye gelip yıkanabilmışlerdir. Evsizlere yönelik bu şekilde gelişen yardım faaliyetleri etrafta ve sosyal çevrede hem duyulmaya hem de dikkat çekmeye başlamıştır. Yine oldukça spontane bir şekilde gündüz vakit namazı için camiye gelen bir iş adamı yapılan bu faaliyetleri görüp dikkatini çekmiş ve cami hocasıyla bu konuyu görüşmüştür. İş adamı bu yardım faaliyetlerine destek olmak istemiştir ve isteği kabul edilerek finansman sorunu çözülmüştür. İş adamının kendisi de yine hayatının belli bir döneminde sokak geçmişi olan bir kişidir. Dolayısıyla kendi hikayesi ile bir özdeşleşme yaşamış ve sorumluluk hissetmiştir.

Evsizler İstanbul'un sokak hayatında zorluk içerisindeyken bir anda Hiz. Kaab Camii'ndeki bu faaliyetlerden haberdar olmuşlar ve bir şekilde çeşitli vesilerle Hiz. Kaab Camii'ne gelmişler ve orada barınmaya başlamışlardır. Hiz. Kaab Camii'ndeki bu sosyal yardım faaliyetleri başladıktan sonra oranın adı "İnsana Dokunma Merkezi"

olarak belirlenmiştir. Araştırmamızda bu isimlendirmeye bundan dolayı bu isimle referans verilmiştir. Yapılan görüşmelerle İnsana Dokunma Merkezi'nin temel özellikleri, evsizlere yönelik yaptıkları bu sosyal yardım faaliyetindeki temel ilkeler ve programın temel özellikleri ortaya çıkarılmıştır. Bu bağlamda araştırma bulgularımız çerçevesinde benimsenen ilkeler bağlamında şunları söylemek mümkündür. Öncelikle İnsana Dokunma Merkezi'nde evsizin temel insani ihtiyaçları karşılanmaktadır. İnsana Dokunma Merkezi "7/24 açık olan bir acil servistir". İnsana Dokunma Merkezi'ne başvuran herhangi bir dezavantajlı bireye "Allah'ın sorduğu sorular" yerine "aç mısın, bir şeye ihtiyacın var mı" gibi "temel insani ihtiyaçlar" sorulmaktadır.

Bu yardım çalışmaları içerisindeki önemli ilkelerden biri de dezavantajlı bireye karşı asla ayrımcı, ötekileştirici bir tutum içerisinde olmamaktır. Onu sevmek, önemsemek ve ona yardım etmek isteği, onu iyileştirerek madde bağımlılığından kurtarmak ve yeniden toplum için yararlı bir birey durumuna getirmek temel amaç olarak benimsenmiştir. Bunu yaparken evsizin kendi istek ve kapasitesini ortaya çıkartmak temel yöntemdir. Ona zorla dışarıdan bir reçeteyi uygulamak ve manipüle etmek söz konusu değildir. Zaten bu uygulamalar Hoca'ya göre "memur zihniyeti" ile asla yapılabilecek işler değildir. Rehabilitasyon sürecini zamana yaymak, dezavantajlı bireyin seviyesine inerek onunla konuşmak, onunla sosyalleşmek, birlikte bir şeyleri başarabilme durumunu ortaya çıkartabilmek benimsenen temel ilke ve çerçeveyi oluşturmuştur.

İnsana Dokunma Merkezi'nde birçok görev ve sorumluluklar vardır. Kurallar vardır. Evsiz birey İnsana Dokunma Merkezi'ne başvurduktan ve orada barınmaya başladıktan sonra artık bu kuralları içselleştirmekte, görev ve sorumluluklar üstlenmekte ve bunları yaptıkça kişi de kendine yönelik özgüven kazanmakta hem de özellikle depresyon gibi psikiyatrik durumlardan uzaklaşmaktadır. Kişiler bunları yaptıkça hayattan keyif almaya başlamakta, gülmeye, eğlenmeye başlamaktadır. İnsanlar İnsana Dokunma Merkezi'nde birbirleriyle konuşmakta, sohbet etmekte, çay içmekte, yemek yemekte ve temel gündelik faaliyetler içerisinde yer almaktadır. Bu süreçte belki de en önemli faaliyetlerden biri de evsiz bireye mesleki kabiliyetler kazandırıp onun bir iş sahibi olmasını sağlamaktır. Daha sonrasında evsiz birey bir işte çalışmaya başladıktan sonra İnsana Dokunma Merkezi'nden ayrılma kararını verebilir ve bunu Hocaya iletebilmektedir. Hoca da duruma göre eğer bir sakınca ve sorun yoksa izin vermektedir. Bir şekilde İnsana Dokunma Merkezi'ne yolu düşüp orada belli bir zaman geçirip sosyal destek gördükten sonra yeniden toplum hayatına dahil olan 350 evsiz bulunmaktadır. Rehabilitasyon olan bu insanlar ile Hoca'nın ilişkileri hala devam etmektedir. Hocayı hala arayıp hal, hatır sormaktadırlar. Hoca onlar için değerlidir. Hoca onları sokaktan alıp çekendir. Hoca gerçekten insana dokunmuştur.

Bu çalışmalar takdire şayandır. Devletin ciddi bir desteği olmamasına karşılık tamamen sivil bir inisiyatif ile böyle bir organizasyonun ortaya çıkartılması ve toplum

için oldukça önemli bir sorun olan evsizlerin yeniden toplum hayatına dahil olmasını sağlamak ve bunu bir de camide yapmak Türkiye'nin toplumsal panoramasında ilk defa görülen bir iştir. Buradaki bu deneyimi araştırmak, zayıf yönlerini iyileştirerek bu örneği diğer camilere aktarabilmek oldukça önemlidir. Bu bağlamda İnsana Dokunma Merkezi'nin bir cami ortamında evsiz bireylere yönelik sosyal destek programı uyguladığını söylemek mümkündür. Ancak bu durum “inanç temelli bir sosyal yardım” değildir. Bir camide olması bu anlamda onun bir “inanç programı” uyguladığı anlamına gelmez. Sahadan elde ettiğimiz veriler de bize bunu göstermiştir. Burada yapılan oldukça “temel insani bir yardımdır”. Bu insani yardımın camide olması ise insani yardımın niteliğini ve kapsamını genişletmiştir, daha etkin olmasını sağlamıştır. Bir devlet kurumu olan cami sivil inisiyatif ile dönüştürülerek inanç temelli kuruluşlar bağlamına yaklaşmıştır. İnsana Dokunma Merkezi bu olgunun kavramsallaştırılmasıdır. Ancak uyguladığı program dinsel bir program değildir. Uyguladığı program temel bir sosyal hizmet çalışmasıdır. Bu durum da literatürde belirtildiği gibi inanç temelli kuruluşların özelliklerinden olan seküler ile kutsalın bütünleşmesini ifade etmektedir. Seküler ile dinsel iç içe geçmektedir. Ancak bu çalışmaların yürütüldüğü mekan ise bir camidir. Bu durum bir ilk örnektir. Gerçekte olan ise bir camide sosyal hizmet uygulanmasıdır. Dolayısıyla ilgili tartışma bağlamını caminin bir inanç temelli kuruluş gibi çalışması olarak görebiliriz. Bu durumda Türkiye bağlamında caminin dönüşümünü göstermesi açısından oldukça ilgi çekicidir.

Hız. Kaab Camii örneğinde gördüğümüz üzere camiler evsizler için “geçici barınak” olarak kullanılabilir. Evsizlerin de özellikle camileri barınak olarak kullandığı bilinmektedir. Bu bağlamda Hız. Kaab Camii'nde başlayan bu örnek çalışmanın diğer camilerde de karşılık bulması önemli bir boşluğu dolduracaktır. Camilerin sadece ibadet mekânı olarak kullanımı oldukça dar ve sınırlı bir kullanımdır. Camiler çok rahatlıkla sosyal destek ve yardımlaşma merkezleri olarak da çalışabilir. Hatta Türkiye'de devletin kış aylarında evsizler için barınma merkezleri kurmasına bile ihtiyaç kalmayabilir. Hemen hemen her mahallede bir cami bulunmaktadır. Sokağa düşen bir yardıma muhtaç evsiz birey, rahatlıkla mahalle camisinin imamına gidip, derdini anlatabilmeli ve camide barınması sağlanabilmelidir. Hatta daha da geliştirilerek evsizin tüm ihtiyaçları cami cemaati tarafından karşılanabilir. Özetle camiler sadece ibadet merkezleri olarak değil, bunun yanında mazlumlara, dezavantajlı toplumsal kesimlere yönelik sosyal yardımlaşma ve dayanışma merkezleri olarak da çalışmalıdır. Hız. Kaab Camii'nde İnsana Dokunma Merkezi olarak adlandırılan evsizlere yönelik başlatılan bu program bir sosyal politika örneği olarak daha geniş bir bağlamda çalışılabilir. Camilerin sosyal politika aktörleri ve aracı olarak kullanımı oldukça önemli bir ihtiyacı karşılayabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Onay: Bu araştırmanın etik açıdan uygunluğu Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından 05.09.2024 tarihli ve 10 sayılı toplantıda 2024/282 sayılı kararlar onaylanmıştır.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Ethical Approval: The ethical appropriateness of this research was approved by the Düzce University Scientific Research and Publication Ethics Committee with decision number 2024/282, at the meeting dated 05.09.2024 and numbered 10.

Kaynakça/References

- Adkins, J. (2010). Helping the Homeless in Dallas: Lessons and Challenges from a Faith-Based Nonprofit. *Practicing Anthropology*, 32(2), 11-16. <https://doi.org/10.17730/praa.32.2.c67717m71p254045>
- Akyıldız, Y. (2020). *Evsizlere yönelik sosyal hizmet ihtiyacının ekosistem yaklaşımı bağlamında incelenmesi: İstanbul örneği* (Doktora Tezi), Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova
- Anderson, N. (1967), *The Hobo*. Chicago&London, the University of ChicagoPress Phoenix Books
- Aynacı, C. (2024). *Hak temelli sosyal hizmet ekseninde evsizlerin psiko-sosyal problemleri ve çözüm stratejileri* (Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Bielefeld, W., & Cleveland, W. S. (2013). Defining Faith-Based Organizations and Understanding Them Through Research. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 42(3), 442-467. <https://doi.org/10.1177/0899764013484090>
- Bolnick, J., & Rensburg, G. van. (2005). The Methodist Church's Initiative to Use its Vacant Land to Support Homeless People's Housing and Livelihoods in South Africa. *Environment and Urbanization*, 17(1), 115-122. <https://doi.org/10.1177/095624780501700102>
- Bopp, M., Baruth, M., Peterson, J. A., & Webb, B. L. (2013). Leading Their Flocks to Health? Clergy Health and the Role of Clergy in Faith-Based Health Promotion Interventions. *Family & Community Health*, 36(3), 182-192. <https://doi.org/10.1097/fch.0b013e31828e671c>
- Bregman, L. (2021). Funeral for a Homeless Vagrant? Religious and Social Margins. *Religions*, 12(1), 30-30. <https://doi.org/10.3390/rel12010030>
- Cordier, B. D. (2009). Faith-based Aid, Globalisation and the Humanitarian Frontline: An Analysis of Western-based Muslim Aid Organisations. *Disasters*, 33(4), 608-628. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7717.2008.01090.x>
- Cousineau, M. (2020). Still Opting for the Poor: The Brazilian Catholic Church and the National Movement of the Street Population. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 59(4), 586-605. <https://doi.org/10.1111/jssr.12678>
- Damery, S. (2018). Homeless in the house of God? An Investigation of Home and Homelessness Among Undocumented Migrants Living in a Brussels Church. *Migration Studies*, 7(3), 323-339. <https://doi.org/10.1093/migration/mny004>

- DeHaven, M. J., Hunter, I. B., Wilder, L., Walton, J. W., & Berry, J. D. (2004). Health Programs in Faith-Based Organizations: Are They Effective? *American Journal of Public Health, 94*(6), 1030-1036. <https://doi.org/10.2105/ajph.94.6.1030>
- Doğan, Y. B. (2018). *Küreselleşen İstanbul'da evsizliğin sosyal hizmet perspektifinden analizi (Beyoğlu örneği)* (Doktora Tezi), Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.
- Duce, C. (2013). Church-based Work with the Homeless. *Practical Theology, 6*(1), 87-103. <https://doi.org/10.1179/prt.6.1.3477ln70443k0518>
- Eseed, R. (2019). Social Service Provision by Minority Religious Organizations: A Case Study of the Islamic Movement in Kafr Qassim. *Journal of Social Policy, 49*(3), 507-524. <https://doi.org/10.1017/s004727941900062x>
- Ferguson, K. M., Dabir, N., Dortzbach, K., Dyrness, G., & Spruijt-Metz, D. (2006). Comparative Analysis of Faith-based Programs Serving Homeless and Street-living Youth in Los Angeles, Mumbai and Nairobi. *Children and Youth Services Review, 28*(12), 1512-1527. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2006.03.005>
- Fitzpatrick, K. M. (2018). Circumstances, Religiosity/Spirituality, Resources, and Mental Health Outcomes Among Homeless Adults in Northwest Arkansas. *Psychology of Religion and Spirituality, 10*(2), 195-202. <https://doi.org/10.1037/rel0000150>
- Göçmen, İ. (2013). The Role of Faith-Based Organizations in Social Welfare Systems. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, 42*(3), 495-516. <https://doi.org/10.1177/0899764013482046>
- Gürel, M. (2023). Evsizlik olgusu ve evsizlere yönelik sosyal hizmet çalışmaları: Bursa örneği (Doktora Tezi), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Harding, T. (2013). Faith-Based Organizations and the Secular State: The Establishment of a Muslim Study Association in Sweden. *Journal of Muslim Minority Affairs, 33*(3), 341-355. <https://doi.org/10.1080/13602004.2013.863077>
- Hill, R. P. (1991). Homeless Women, Special Possessions, and the Meaning of "Home": An Ethnographic Case Study. *Journal of Consumer Research, 18*(3), 298-298. <https://doi.org/10.1086/209261>
- Jindra, I. W., & Jindra, M. (2021). Religion, Spirituality, Community, and Change at a Residential Homeless Shelter. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought, 40*(3), 286-311. <https://doi.org/10.1080/15426432.2021.1886619>
- Johnsen, S. (2014). Where's the 'Faith' in 'Faith-Based' Organisations? The Evolution and Practice of Faith-Based Homelessness Services in the UK. *Journal of Social Policy, 43*(2), 413-430. <https://doi.org/10.1017/s0047279413001001>
- Johnston, D., McInerney, P., & Thurling, H. (2020). Experiences Of The Homeless Accessing An Inner-City Pharmacy And Medical Student-Run Clinic In Johannesburg. *Health Sa Gesondheid, 21*(0), null-null. <https://doi.org/10.4102/hsag.v25i0.1358>
- Ladiku, H., Kasim, N. M., & Waliko. (2021). Implications of Zakat Management on Improving the Welfare of The Poor (Case Study on Indonesian National Zakat Agency (BAZNAS) Gorontalo City). *Research on Humanities and Social Sciences, null-null*. <https://doi.org/10.7176/rhss/11-14-04>
- Lancione, M. (2014). Entanglements Of Faith: Discourses, Practices Of Care And Homeless People In An Italian City Of Saints. *Urban Studies, 51*(14), 3062-3078. <https://doi.org/10.1177/0042098013514620>

- Lawrence, T. B., & Dover, G. (2015). Place and Institutional Work. *Administrative Science Quarterly*, 60(3), 371-410. <https://doi.org/10.1177/0001839215589813>
- Littlefield, M. B. (2009). Social Services, Faith-Based Organizations, and the Poor. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 39(6), 1014-1026. <https://doi.org/10.1177/0899764009337627>
- Lotta, G., Cortez, A. C., Magri, G., Costa, M. I. S., Rosa, T. B., & Almeida, D. N. (2023). “Jesus Speaks Better”: Interactions Between State and Faith-Based Organizations in Service Implementation. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 089976402311655-089976402311655. <https://doi.org/10.1177/08997640231165525>
- Lovett, K. L., & Weisz, C. (2020). Religion and Recovery Among Individuals Experiencing Homelessness. *Journal of Religion & Health*, 60(6), 3949-3966. <https://doi.org/10.1007/s10943-020-01060-1>
- Marr, M. D., & Silva, N. M. da. (2022). Religion’s Roles In Community Integration After Homelessness: Supportive Housing Residents’ Uses Of Spiritual Practices Amid Trauma, Discrimination, And Stigma. *Housing Studies*, 1-22. <https://doi.org/10.1080/02673037.2022.2056154>
- Moxley, D. P., Washington, O. G. M., & McElhane, J. (2010). “I don’t have a home:” Helping Homeless People Through Faith, Spirituality, and Compassionate Service. *Journal of Religion & Health*, 51(2), 431-449. <https://doi.org/10.1007/s10943-010-9363-6>
- Niemyska, A., Szczepańska, M., & Kofta, M. (2018). Perceptions of Divine Figures Among Polish People Struggling with Homelessness or Alcohol Addiction. *International Journal for the Psychology of Religion*, 28(3), 187-205. <https://doi.org/10.1080/10508619.2018.1482132>
- Pandya, S. P. (2016). Teaching About Faith-Based Organizations in the Social Work Curriculum: Perspectives of Social Work Educators. *Journal of Teaching in Social Work*, 36(2), 123-139. <https://doi.org/10.1080/08841233.2016.1139650>
- Piedmont, R. L., Fox, J., & Copello, E. (2021). “Whatever You Do unto the Least of My Brethren, You Do unto Me:” Using the Assessment of Spirituality and Religious Sentiments (ASPIRES) Scale in a Socially and Economically Marginalized Rescue Mission Sample. *Religions*, 12(7), 474-474. <https://doi.org/10.3390/rel12070474>
- Rachmawati, E., Umniyatun, Y., Rosyidi, M., & Nurmansyah, M. I. (2022). The Roles Of Islamic Faith-Based Organizations On Countermeasures Against The COVID-19 Pandemic In Indonesia. *Heliyon*, 8(2), e08928-e08928. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2022.e08928>
- Robles, B., Wright, T. G., Caldwell, J. T., & Kuo, T. (2019). Promoting Congregant Health In Faith-Based Organizations Across Los Angeles County, 2013–2016. *Preventive Medicine Reports*, 16, 100963-100963. <https://doi.org/10.1016/j.pmedr.2019.100963>
- Rossi, P. H., Wright, J. D., Fisher, G. A., & Willis, G. (1987). The Urban Homeless: Estimating Composition and Size. *Science*, 235(4794), 1336-1341. <https://doi.org/10.1126/science.2950592>
- Saldaña, J. (2009). *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. Sage.
- Sakai, M. (2012). Building A Partnership For Social Service Delivery In Indonesia: State And Faith-Based Organisations. *Australian Journal of Social Issues*, 47(3), 373-388. <https://doi.org/10.1002/j.1839-4655.2012.tb00254.x>
- Salganik, M. J., & Heckathorn, D. D. (2004). Sampling and Estimation in Hidden Populations Using Respondent-Driven Sampling. *Sociological Methodology*, 34(1), 193-240. <https://doi.org/10.1111/j.0081-1750.2004.00152.x>

- Scouten, S., Lucia, V. C., Wunderlich, T., Uhley, V., & Afonso, N. (2016). An Assessment of Needs of Church Coordinators Providing Meals to a Homeless Shelter. *Journal of Health Care for the Poor and Underserved*, 27(3), 1211-1219. <https://doi.org/10.1353/hpu.2016.0124>
- Shlay, A. B., & Rossi, P. H. (1992). Social Science Research and Contemporary Studies of Homelessness. *Annual Review of Sociology*, 18(1), 129-160. <https://doi.org/10.1146/annurev.so.18.080192.001021>
- Stahler, G. J., Kirby, K. C., & Kerwin, M. E. (2007). A Faith-Based Intervention for Cocaine-Dependent Black Women. *Journal of Psychoactive Drugs*, 39(2), 183-190. <https://doi.org/10.1080/02791072.2007.10399877>
- Tenai, N. K., & Mbewu, G. N. (2020). Street Homelessness In South Africa: A Perspective From The Methodist Church Of Southern Africa. *Theological Studies/Teologiese Studies*, 76(1), null-null. <https://doi.org/10.4102/hts.v76i1.5591>
- Tsai, J., & Rosenheck, R. A. (2011). Religiosity Among Adults Who Are Chronically Homeless: Association With Clinical and Psychosocial Outcomes. *Psychiatric Services*, 62(10), 1222-1224. https://doi.org/10.1176/ps.62.10.pss6210_1222
- Tsai, J., Rosenheck, R. A., Kaspro, W. J., & McGuire, J. (2011). Do Faith-Based Residential Care Services Affect the Religious Faith and Clinical Outcomes of Homeless Veterans? *Community Mental Health Journal*, 48(6), 682-691. <https://doi.org/10.1007/s10597-011-9456-z>
- Vitorino, L. M., Possetti, J. G., Silva, M. T., Santos, G. de S., Lucchetti, G., Moreira-Almeida, A., & Guimarães, M. V. C. (2021). The Role Of Spirituality And Religiosity On Suicidal Ideation Of Homeless People In A Large Brazilian Urban Center. *Journal of Affective Disorders*, 295, 930-936. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2021.08.035>
- Washington, O. G. M., Moxley, D. P., Garriott, L., & Weinberger, J. P. (2008). Five Dimensions of Faith and Spirituality of Older African American Women Transitioning Out of Homelessness. *Journal of Religion & Health*, 48(4), 431-444. <https://doi.org/10.1007/s10943-008-9198-6>
- Yin, R. K. (2018). *Case Study Research and Applications: Design and Methods* (6. bs). Sage.
- Zavos, J. (2019). Ethical Narratives, Street Kitchens And Doing Religious Difference Amongst Post-Migrant Communities In Contemporary Britain. *Culture and Religion*, 20(1), 39-64. <https://doi.org/10.1080/14755610.2019.1571523>